

BİR ERMENİ KIPÇAKÇASI METNİ " ALĞIŞ BİTİĞİ "

Doktora çalışmasını turkleronline.com ile paylaşan Sayın Dr. Nadejda Chirli'ye teşekkür ederiz.

ÖZET

BİR ERMENİ KIPÇAKÇASI METNİ "ALĞIŞ BİTİĞİ":

(DURUM EKLERİ İNCELEMESİ, METİN, DİZİN)

Nadejda CHIRLI

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof.Dr. Şükrü Halûk AKALIN

Şubat 2005, XII + 343 sayfa

Alğış Bitiği adlı eserden yola çıkarak Ermeni Kıpçakçasındaki durum eklerini şekil, görev ve işlevleri açısından inceledik.

Asıl metni Ermeni alfabesinden Latin alfabesine aktardık. Ardından durum eki almış bütün kelimeleri fişleyerek, ekleri şekil, görev ve işlevleri açısından bütün özellikleriyle ayrıntılı olarak incelemeye çalıştık. Ekleri ET'de, CC'da, Altın Ordu sahasında, Mem.K'de kullanılan şekilleriyle karşılaştırdık

Alğış Bitigi'nde geçen bütün kelimeleri anlamlandırarak gramatikal şekilde sıraladık. Ve metni Türkiye Türkçesine aktardık.

Bu çalışmamızda Alğış Bitigi'ni bilim dünyasına tanıtmaya ve Ermeni Kıpçakçasındaki durum eklerini tüm özellikleriyle ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Sözcükler: Ermeni, Kıpçak, Ermeni Kıpçakçası, Alğış Bitigi, Durum Ekleri

ABSTRACT

AN ARMENIAN KIPCHAK TEXT "ALĞIŞ BİTİĞİ" (THE INVESTIGATION OF THE CASE AFFIXES, TEXT, INDEX)

Nadejda CHIRLI

Doctoral Thesis, Turkish Language and Literature Major Departament

Supervisor: Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN

February 2005, XII + 343 pages

We have tried to investigate the case affixes in Armenian Kipchak for their forms and functions by starting out a text named "Alğış Bitigi".

We have transcribed the original text from the Armenian alphabet to the Roman one. Then we have attempted to investigate the case affixes for their forms and functions with all details by making a card index of the words those got the case affixes.

We have matched the affixes with the forms used in OT., CC, Golden Horde area, and Mam.K.

Making sense of the all words used in "Alğış Bitigi", we have arranged them in grammatical form, then we have translated the text in to Turkey Turkish.

In this work, we have tried to make "Alğış Bitigi" known in science world and put forth the case affixes in Armenian Kipchak with their all features.

ÖNSÖZ

11. yy'ın ortalarında Bagratid Ermeni devletinin yıkılmasından sonra Ermenilerin bir kısmı Ukrayna'ya göç ettiler. Burada kendi ana dilleri olan Ermeniceyi bırakıp

Kıpçakçayı kabul ederek okumaya, yazmaya ve dua etmeye başladılar [Garkavets, Hurşudyan, 2001, XVII, 587]

Ermeni Kıpçakçası ses bilgisi ve gramer açısından Tatar, Karaim, Urum ve Kırım Tatarcasıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. Ayrıca Altın Ordu sahasının, Mem.K'nın ve CC'nın dillerine de yakındır.

Bugün Türkiye'de ve yurt dışında Ermeni Kıpçakçasının ses, şekil ve cümle bilgisi üzerine yapılan çalışmaların yeterli olmaması, yurt dışında yapılmış çalışmaların ve kaynakların hepsine ulaşamamasından çalışmamız oldukça güç koşullarda sürdürülmüştür. Ses, şekil ve cümle yapısıyla ilgili bazı çalışmalar fazla ayrıntılara inilmeden yapılmıştır. Bu çalışmalar az olmasına rağmen Ermeni Kıpçakçası hakkında genel bir bilgi vermektedir.

Bu güne kadar Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış yazmaların daha çok ne zaman, nerede, kimin tarafından yazıldığı ve konuları üzerinde durulmuştur. Ermeni Kıpçakçası üzerinde çalışan yurt dışındaki Türkologlar Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış yazmaların tercümelerini Rus ve Polonya dillerine yapmışlar ve yayınlamışlardır. Ancak, bugün hâlâ tanıtılmayan ya da tanıtıldığı halde üzerinde çalışma yapılmayan yazmalar da bulunmaktadır.

Tanıtılıp da üzerinde çalışma yapılmayan eserlerden biri, üzerinde çalıştığımız "Ağış Bitigi" dir. "Ağış Bitigi" 1618'de Lvov'da düzenlenmiş ve bugün Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir (bk. 0.2.6.).

"Ağış Bitigi"nin üzerinde bilimsel bir çalışmanın yapılmamış olması, yalnız bazı kitaplarda ve makalelerde kısa bilgiler verilmekle yetinilmesi, bizi bu değerli eser üzerinde çalışmaya sevk etmiştir.

Çalışmamızda, Kıpçakça konuşan Ermeniler ve Ermeni Kıpçakçası hakkında bilgi vererek, "Ağış Bitigi"nin Ermeni alfabesinden Latin alfabesine transkripsiyonu, tercümesi, dizini yapılmış, durum eklerinin şekil, görev ve işlevleri üzerinde durularak, Ermeni Kıpçakçası özelliklerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Türk Dili ve Türk Dili Tarihi ile uğraşanlara faydalı olacağını umduğumuz bu çalışmanın hazırlanmasında yoğun akademik çalışmaları arasında her türlü yardımını ve desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN'a teşekkürlerimi bildirmeyi bir borç bilirim.

"Ağış Bitigi"ni Hollanda'dan bize gönderen Mehmet Tütüncü'ye, danışmak için benden yardımını ve zamanını esirgemeyen Tez İzleme Komitesi Üyelerinden Doç. Dr. A. Deniz Abik'e ve Yard. Doç. Dr. Faruk Yıldırım'a, metni Türkiye Türkçesine aktarmamda yardımcı olan Diakon Hagop Minasyan'a, "Agos" gazetesinin editörü Sarkis Seropyan'a, Adana'da Bible Bookstore'dan (İncil Kitapevi) Zeynel Sayın'a, Adana Bebekli Katolik Kilisesine, Mersin Katolik Kilisesinden Ojen Salim'e, yardımlarını esirgemeyen bölümdeki hocalarıma, araştırma görevlisi Ali Tan'a ve Yeter Torun'a, sabr ve desteklerinden dolayı aileme ve eşime sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu çalışmamı FEF 2003-D.7 proje numarasıyla desteklemiştir. Sağladıkları bu parasal destek için Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu' na ayrıca teşekkür ediyorum.

Nadejda CHIRLI

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖN SÖZ	III
KISALTMALAR	X
ALFABE	XI
0. GİRİŞ	1
0.1. Çalışmanın Tanıtımı	1
0.1.1. Konu	1
0.1.2. Amaç	1
0.1.3. Malzeme ve Yöntem	1
0.1.4. Çalışmanın bölümleri	2
0.2. Kıpçakça Konuşan Ermeniler ve Ermeni Kıpçakçası	3
0.2.1. Kıpçakça Konuşan Ermenilerin Tarihi	3
0.2.2. Kıpçakça Konuşan Ermenilerin Dil ve Edebiyatı	5
0.2.3. Kıpçakça Konuşan Ermenilerin Yazılı Mirası	13
0.2.4. Kıpçakça Konuşan Ermenilerin Kullandıkları Alfabe	22
0.2.5. Kıpçakça Konuşan Ermenilerin Dini	23
0.2.6. Alğış Bitigi	24
I. DURUM EKLERİ	30
1.1. Yalın Durum.....	31

1.1.1. Yalın Durumun Şekilleri.....	31
1.1.2. Yalın Durumun İşlevleri.....	31
1.1.2.1. Yalın durumun özne olarak kullanılışı.....	31
1.1.2.2. Yalın durumun belirtisiz nesne olarak kullanılışı.....	32
1.1.2.3. Yalın durumun edatla kullanılışı.....	32
1.2. Tamlayan Durumu.....	33
1.2.1. Tamlayan Durumu Ekinin Şekilleri	33
1.2.2. Tamlayan Durumu Ekinin Görevleri	36
1.2.3. Tamlayan Durumu Ekinin İşlevleri	36
1.2.3.1. Belirtili İsim Tamlaması	37
1.2.3.2. Belirtisiz İsim Tamlaması	38
1.2.3.3. Zincirleme İsim Tamlaması	39
1.3. Yükleme Durumu.....	41
1.3.1. Yükleme Durumu Ekinin Şekilleri	41
1.3.2. Yükleme Durumu Ekinin Görevleri	43
1.3.3. Yükleme Durumu Ekinin İşlevleri	43
1.3.3.1. Ekli Yükleme Durumu	44
1.3.3.2. Eksiz Yükleme Durumu.....	45
1.3.4. Yükleme Durumu Ekinin İşlev Değişmeleri	45
1.3.4.1. Yalın Durumu İşlevinde Kullanılışı	45
1.3.4.2. Yönelme Durumu İşlevinde Kullanılışı	46
1.4. Yönelme Durumu.....	48
1.4.1. Yönelme Durumu Ekinin Şekilleri	48
1.4.2. Yönelme Durumu Ekinin Görevleri	52
1.4.3. Yönelme Durumu Ekinin İşlevleri	52

1.4.3.1. Yönelme durumu ekinin yer ve yön gösterme işlevinde kullanılışı ... 52	
1.4.3.2. Yönelme durumu ekinin " için, -dan dolayı" işlevinde kullanılışı 54	
1.4.3.3. Yönelme durumu ekinin çıkma durumu ekiyle ikileme olarak kullanılışı 54	
1.4.3.4. Yönelme durumu ekinin k'ora, diyin, diğra/diğray/dinra, dira/diray, soğra gibi edatlarla kullanılışı 55	
1.4.3.5. Yönelme durumu ekinin bazı deyimlerde kullanılışı.....56	
1.4.4. Yönelme Durumu Ekinin İşlev Değişmeleri.....57	
1.4.4.1. Yükleme durumu işlevinde kullanılışı.....57	
1.4.4.2. Bulunma durumu işlevinde kullanılışı.....60	
1.4.4.3. Çıkma durumu işlevinde kullanılışı.....62	
1.4.4.4. Vasıta durumu işlevinde kullanılışı.....62	
1.5. Bulunma Durumu.....63	
1.5.1. Bulunma Durumu Ekinin Şekilleri.....63	
1.5.2. Bulunma Durumu Ekinin Görevleri.....65	
1.5.3. Bulunma Durumu Ekinin İşlevleri.....66	
1.5.3.1. Bulunma durumu ekinin yer bildirme işlevinde kullanılışı.....66	
1.5.3.2. Bulunma durumu ekinin zaman bildirme işlevinde kullanılışı.....67	
1.5.3.3. Bulunma durumu ekinin " içinde olma, içinde bulunma" işlevinde kullanılışı.....67	
1.5.3.4. Bulunma durumu ekinin yüklem olarak kullanılışı.....69	
1.5.3.5. Bulunma durumu ekinin -gan sıfat-fiil ekiyle kullanılışı.....69	

1.5.4. Bulunma Durumu Ekinin İşlev Değişmeleri.....	70
1.5.4.1. Yönelme durumu işlevinde kullanılışı.....	70
1.5.4.2. Çıkma durumu işlevinde kullanılışı.....	71
1.5.4.3. Vasıta durumu işlevinde kullanılışı.....	71
1.6. Çıkma Durumu.....	73
1.6.1. Çıkma Durumu Ekinin Şekilleri.....	73
1.6.2. Çıkma Durumu Ekinin Görevleri.....	76
1.6.3. Çıkma Durumu Ekinin İşlevleri.....	76
1.6.3.1. Çıkma durumu ekinin eylemin yapıldığı yeri ve başlangıç noktasını gösterme işlevinde kullanılışı.....	76
1.6.3.2. Çıkma durumu ekinin sebep bildirme işlevinde kullanılışı.....	77
1.6.3.3. Çıkma durumu ekinin zaman bildirme işlevinde kullanılışı.....	78
1.6.3.4. Çıkma durumu ekinin baş*a, awal, ilgari, sonra gibi edatlarla kullanılışı.....	79
1.6.3.5. Çıkma durumu ekinin aitlik işlevinde kullanılışı.....	80
1.6.3.6. Çıkma durumu ekinin karşılaştırma işlevinde kullanılışı.....	80
1.6.3.7. Çıkma durumu ekinin yönelme durumu ekiyle ikileme olarak kullanılışı.....	81
1.6.3.8. Çıkma durumu ekinin bir bütünü veya bir bütünün parçasını gösterme işlevinde kullanılışı.....	82
1.6.3.9. Çıkma durumu ekinin herhangi bir şeyin yapıldığı malzemeyi veya türediği kaynağı gösterme işlevinde kullanılışı.....	83
1.6.3.10. Çıkma durumu ekinin zarf işlevinde kullanılışı.....	83
1.6.3.11. Çıkma durumu ekinin *ut*ar-, *ut*arımla*-, *utul-, *ör*-, sa*la-, *öl-, titre- gibi hisse dayanan davranışları	

bildiren fiillerle kullanılışı.....	84
1.6.3.12. Çıkma durumu ekinin bazı deyimlerde kullanılışı.....	85
1.6.4. Çıkma Durumu Ekinin İşlev Değişmeleri.....	85
1.6.4.1. Bulunma durumu işlevinde kullanılışı.....	85
1.6.4.2. Vasıta durumu işlevinde kullanılışı.....	86
1.7. Vasıta Durumu.....	87
1.7.1. Vasıta Durumunun Şekilleri.....	87
1.7.2. Vasıta Durumunun Görevleri.....	88
1.7.3. Vasıta Durumunun İşlevleri.....	88
1.7.3.1. Vasıta durumunun vasıta bildirme işlevinde kullanılışı.....	89
1.7.3.2. Vasıta durumunun beraberlik bildirme işlevinde kullanılışı.....	90
1.7.3.3. Vasıta durumunun sebep bildirme işlevinde kullanılışı.....	90
1.7.3.4. Vasıta durumunun çeşitli nitelik zarfları oluşturma işlevinde kullanılışı.....	91
1.7.3.5. -ma* isim-fiil ekiyle vasıta durumunun kullanılışı.....	93
1.7.4. Vasıta Durumunun İşlev Değişmeleri.....	93
1.8. Yer ve Yön Gösteren İsimlerle Kalıplaşarak Edat Olarak Kullanılanlar	94
1.8.1. alın "ön, alın"	95
1.8.1.1. Yönelme durumu ekiyle kullanılışı.....	95
1.8.1.2. Yönelme durumu ekinin bulunma durumu işlevinde kullanılışı.....	95
1.8.2. ust: " üst"	96
1.8.2.1. Yönelme durumu ekiyle kullanılışı.....	96

1.8.2.2. Yönelme durumu ekinin bulunma durumu işlevinde kullanılışı.....	97
1.8.3. orun "yer"	97
1.8.3.1. Yönelme durumu ekiyle kullanılışı.....	97
1.8.4. tip "dip"	98
1.8.4.1. Yönelme durumu ekiyle kullanılışı.....	98
1.8.4.2. Yönelme durumu ekinin bulunma durumu işlevinde kullanılışı.....	98
1.8.5. yan "yan, taraf"	98
1.8.5.1. Yönelme durumu ekiyle kullanılışı.....	99
1.8.6. iç? "iç"	99
1.8.6.1. Yönelme durumu ekinin bulunma durumu işlevinde kullanılışı	99
1.8.7. art "art, arka"	99
1.8.7.1. Çıkma durumu ekiyle kullanılışı	100

II. METİN (Çeviri yazı)	101
----------------------------------	-----

III. TERCÜME	141
-----------------------	-----

IV. SONUÇ	16
--------------------	----

V. DİZİN	169
-------------------	-----

ESERİN FOTOKOPİSİ.....	25
---------------------------	----

KAYNAKÇA.....
.....338

ÖZ
GEÇMİŞ.....
.....343

KISALTMALAR

- A. : Arapça
AB : Alğış Bitigi
bk. : bakınız
CC : Codex Cumanixus
Erm. : Ermenice
Erm.K. : Ermeni Kıpçakçası
ET. : Eski Türkçe
F. : Farsça
GT : Gülistan Tercümesi
İM. : İrşadu'l - Mulûk
Kıp.T. : Kıpçak Türkçesi
Kİ. : Kitâbu' l- İdrak li Lisâni'l - Etrak
krş. : karşılaştırınız
Mem.K. : Memlûk Kıpçakçası
MG. : Muntatu' l- Ğuzât
Pol. : Polonyaca
s. : sayfa
Sl. : Slavca
vb. : ve benzeri

ALFABE

Harfin işareti değeri		Harfin adı	Transkripsyon		Rakam
Büyük/Küçük			Büyük/Küçük		
?	?	aib	A	a	1
?	?	pen	P	p	2
?	?	kim	K	k	3
?	?	ta	T	t	4
?	?	yech		ÿe- kelime başında	5
				-è- kelime içinde	
?	?	za	Z	z	6
?	?	e	E	e	7
?	?	et	l	ı	8
?	?	to	T'	t'	9
?	?	zhe	J	j	10
?	?	ini	İ	i	20
?	?	lyun	L	l	30
?	?	khe	_	*	40
?	?	dza	?	?	50
?	?	gyun	G	g	60
?	?	ho	H	h	70

?	?	t	Ts	ts	80
?	?	gh	Ĝ	ĝ	90
?	?	ʔhe	C	c	100
?	?	m	M	m	200
?	?	h	Y	y	300
?	?	n	N	n	400
?	?	sh	Ş	ş	500
?	?	w		vo- kelime başında	600
				-o- kelime içinde	
?	?	ch	?	?	700
?	?	b	B	b	800
?	?	dch	Ç	ç	900
?	?	r	?	?	1000
?	?	s	S	s	2000
?	?	v	V	v	3000
?	?	dy	D	d	4000
?	?	r	R	r	5000
?	?	t	Ts'	ts'	6000
?	?	h	W	w	7000
?	?	py	P'	p'	8000
?	?	k	K'	k'	9000

?	?	o	Q	q
?	?	fe	F	f
	??	nu+gyun		ŋ
??		aib+hyun	Q-	kelime başında
??		ini+hyun	Ŷu-	kelime başında
	??	wo+hi		-uy- kelime içinde
??		wo+hyun	-u-	kelime içinde

0. GİRİŞ

0.1. Çalışmanın Tanıtımı

0.1.1. Konu

Çalışmamızın konusu, Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış Algış Bitig'i adlı eserin transkripsiyonu, Türkiye Türkçesine aktarılması, dizinin hazırlanması ve metinde geçen durum eklerinin şekil, görev ve işlevleri bakımından incelenmesidir.

0.1.2. Amaç

Bugüne kadar Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış birçok kitap çeşitli yerlerde basılmıştır. Pek çok Batılı Türkolog Ermeni Kıpçakçası üzerine önemli çalışmalar yayımlamıştır. Ancak yapılan bu çalışmalar Ermeni Kıpçakçasını tüm yönüyle ortaya koymaya yetmemektedir. Bugüne kadar bilim alemine hâlâ tanıtılmayan ya da tanıtıldığı halde üzerinde çalışma yapılmayan yazmalar da bulunmaktadır. Tanıtılıp da üzerinde bilimsel çalışma yapılmayan eserlerden biri de "Algış Bitigi"dir.

Bu çalışmamızdaki amacımız "Algış Bitigi"nin transkripsiyonunu yapıp, Ermeni Kıpçakçasındaki durum eklerini Eski Türkçe ve Tarihî Kıpçak Lehçelerindeki şekilleriyle karşılaştırmak ve eseri bilim âlemine kazandırmak, bu sayede de Algış Bitigi'ni tanıtmak ve Ermeni Kıpçakçasına katkıda bulunmaktır.

0.1.3. Malzeme ve Yöntem

Tezimizde malzeme olarak "Algış Bitigi" adlı eser kullanıldı.

Çalışmamıza, Kıpçakçayı yazı dili olarak kullanan Ermeniler ve Ermeni Kıpçakçasıyla ilgili yurt içinde ve yurt dışında bulunan kaynakların taranmasıyla başlandı. Ermeni Kıpçakçası üzerinde daha çok Batılı Türkologlar çalıştığı için kaynakların çoğu yurt dışında bulunmaktadır. Ermeni Kıpçakçasıyla ilgili çalışmalar az olduğundan ve çoğunun yurt dışında bulunduğundan kaynaklara ulaşmak epey zor oldu. Kaynaklar taranıp değerlendirildikten sonra metnin Ermeni alfabesinden Latin alfabesine transkripsiyonu yapıldı. Daha sonra durum eklerini almış olan bütün kelimeler fişlenerek, işlevlerine göre tasnif edildi. Tasnif aşaması bittikten sonra da dizin hazırlandı ve metin Türkiye Türkçesi'ne aktarıldı.

0.1.4. Çalışmanın Bölümleri

Çalışmamız, Giriş-İnceleme-Metin-Tercüme-Dizin-Sonuç olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan Giriş bölümünde, Kıpçakça konuşan Ermeniler (tarih, dil ve edebiyat, yazılı miras, alfabe ve din) ve Ermeni Kıpçakçasıyla ilgili bilgiler verildi.

İnceleme bölümünde durum ekleri tek tek incelendi. Durum ekleriyle ilgili ET, Altın Ordu sahası, Kıp.T, Mem.K ve Erm.K'deki görüşler sıralandıktan sonra bu eklerin Erm.K'deki görev ve işlevleri verildi. Bu bölümde durum eki almış örneklerin daha kolay bulunması için geçtiği sayfa numaraları verildi.

Üçüncü bölüm olan Metin bölümünde, AB'nin Ermeni alfabesinden Latin alfabesine transkripsiyonu yapıldı. Metnin transkripsiyonu yapılırken orijinal metnin sayfa ve satır düzeninin bozulmamasına dikkat edildi.

Tercüme bölümünde, metin Ermeni Kıpçakçasından Türkiye Türkçesine aktarıldı. Tercümeye özellikle mânânın bozulmaması için kendi yorumumuzu katmadan, kelimesi kelimesine tercüme yolu esas alınarak çevrilmeye çalışıldı, ekleme yapma zorunluluğu olan yerlerde de bu eklemeler parantez içerisinde gösterildi. AB'de geçen mezmurları ve ilâhileri Türkiye Türkçesindeki şekilleriyle karşılaştırmak için mezmurların ve ilâhilerin bulunduğu yerler ve numaraları verildi [bk. 0.2.6.].

Dizin bölümü, AB'de geçen bütün kelimeler ekine ve köküne ayrılarak oluşturuldu. Bu bölümde kelimelerin anlamları verilip, alfabetik ve gramatikal sıraya göre sıralandı. Anlamları aynı yazılışları farklı olan kelimelere gönderme yapıldı: kun, k' un "gün", kun "gün" bk. k' un vb. Kelimelerde durum eklerinin herhangi birinde eğer şekil değişikliği bulunuyorsa, ek ayrı (alt alta) gösterildi: at'a-nıñ ve at'a-nın; al-dıñ ve al-dın vb. Kelimelerin geçtiği sayfa ve satır numaraları verildi: frişda-lar 107/15 (sayfa 107/ satır 15).

En son bölüm olan Sonuç bölümünde ise, incelememiz sonucunda elde ettiğimiz bulgular özetle toplu bir şekilde verildi. AB'de geçen durum eklerini daha açık ve toplu bir şekilde görebilmek için iki tablo verildi. Bu tablolar durum eklerinin kullanım sıklığını ve işlev değişmelerini gösteren tablolardır.

0.2. Kıpçakça Konuşan Ermeniler ve Ermeni Kıpçakçası

0.2.1. Kıpçakça Konuşan Ermenilerin Tarihi

Kıpçakça, Kıpçak Türkçesi ya da Kumanca olarak da bilinmektedir. Orta Türkçenin kuzeybatı kolunu oluşturan eski Türk lehçesidir. Kıpçaklar, Deşt-i Kıpçak, Mısır ve civarında ve Kırım olmak üzere üç ayrı bölgede hayatlarını sürdürmüşlerdir. Biz bu çalışmamızda Ukrayna'da yaşamış olan Ermeni Kıpçakları ve Ermeni Kıpçakçası üzerinde duracağız.

Ermeni tarihçileri Ukrayna topraklarında ilk Ermenilerin ortaya çıkmasını 11.yy'ın ortalarında başkenti Anı olan Bagratid Ermeni devletinin düşmesine bağlamaktadırlar [Garkavets, 1983, 7; Garkavets, Hurşudyan, 2001, 587; Pritsak, 1988, 123; Tekin, 1997, 110]

Ukrayna' da Galits-Podolsk'ta Türk dilli Ermeni kolonileri, yaklaşık olarak XIV yy'larda, daha Moğollar döneminde Altın Ordu zamanında ilk defa görüldüler. Daha sonra, XV yy'ın sonlarında, Osmanlılar Kırım'da (1475) Kafa şehrini aldıklarında, onlara birçok koloni akını eklendi. Kırım'daki Ermeniler kitle halinde Kafa şehrini terk ettiler ve Podolya ve Galitsiya'ya kendi dindaşlarının yanına göç ettiler. Bugün bu Ermeni kolonileri artık Türkçe konuşanlar değil, onlar yerli halklar gibi Ukrayna, Rusça ve Polonya dillerini konuşmaktadırlar. Ancak eskiden onların nasıl konuştukları hakkında, bize XVI-XVII yy'da Ermeni harfleriyle Türkçe yazılan belgeler tanıklık etmektedir [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 586; Garkavets, 1993, 5].

Ermenistan'ı terk etmeleri gereken Ermenilerin çoğu dillerini aldıkları Don, Kırım ve Bessarabya'da yaşayan Kıpçaklarla uzun süre yan yana yaşadılar ve buradan Ukrayna' ya göçttiler. Ermeniler daha Ermenistan'dayken Kıpçaklarla sıkı bir ilişki içindeydiler. Kıpçakların Ermeni Grigoriyan dinini kabul ettiklerine dair vakâlar bulunmaktadır. G. Alişan, P. Acaryan ve E. Hurşudyan tarafından araştırılan epigrafinin verilerine göre Ermenistan'ın Şiraksk bölgesi Artiksk semtinde bulunan Ariç köyü Kıpçak adındaydı, XII yy'da ise bu köyde günümüze kadar korunmuş Hpçahavank (Kıpçak manastırı) adında bir manastır bile mevcuttu [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 587; Garkavets, 1993, 6].

XI yy'ın ortalarında oluşan en büyük Ermeni kolonisi Kırım'da Kafe şehrindeydi. XV yy'ın ikinci yarısında Ermeni görgü şahitlerine göre burada 35-40 bin Ermeni bulunmaktadır. İkinci büyük koloni Sudak'taydı. Ermeni kolonileri Kozlev'de, Karasubazar' da, Akmeçet' (bugünkü Simferopol), İnkerman'da (bugünkü Sevastopol'un sınırlarında), Surhat'ta (Eski Kırım'da) vs. görülmekteydi. Bu koloniler kitle halinde rum, urum ve gürcülerle birlikte 1778-1779' da Kuzey Povoljye' ye göç ettiler. Ve burada bugünkü Rostov-na-Donu topraklarında Nahıçevan-na-Donu ve birkaç köy kurdular [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 588; Garkavets, 1993, 6].

Lvov'da Ermeni kolonileri XIII yy'ın ortalarında görülmeye başlandı. Kiev ve Kamenetsk'in dışında Ermeni akını Lutsk, Vladimir ve Romanya'da Suçav ve Seret şehirlerinde de oluşmuştur. Çok daha sonra S. Baroņ, T. Gromnitskiy ve diğer tarihçiler Ermenilerin Ukrayna'nın yaklaşık 70 şehir ve köylerinde bulunduğunu bildirmektedirler. Lvov ve Kamenets'ta pazarlar, kiliseler, mağazalar, yaşlılar yurdu, hamamlar vs. (şehrin dörtte üçü) Ermenilere aitti. Kamenets Ermenileri su değirmenlerini, köyleri, çiftlikleri, arı kovanlarını, sınırları kiraladılar. Ayrıca zanaat atölyelerine ve okullara da sahiptiler [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 588; Garkavets, 1993, 7].

Ermenilerin Kıpçaklardan miras olarak aldıkları ticaret büyük önem taşımaktadır. Ticaret İstanbul, Edirne, Kafa, Kiliya, Lvov, Yaroslav, Krakov (Polonya), Smolensk

(Rusya) gibi merkezlerde gerçekleştirilmektedir. İç piyasaya birçok şeyi yerli Ermeniler sağlamaktaydı. Örneğin, 30 Eylül (10 Ekim) 1616'da, malın giriş ve çıkışı için gümrük vergisi ödeyen, Kamenets Ermenilerinin listesinde 43 kişinin adı geçmektedir [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 591; Garkavets, 1993, 9].

Yerli Ermenilerin çoğu tüccarlıkla değil de zanaatçılıkla uğraşmaktaydılar, ya da her iki işi de birlikte yürütmekteydiler. 1407 yılına ait vergi tutanaklarına göre Lvov Ermenilerinin % 80'ni zanaatkârlar oluşturmaktaydı [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 592; Garkavets, 1993, 10].

Kendi Kıpçak diline yakın olan Kırım Tatarca ve Türkçeyi bildiklerinden, Ermeniler sık sık tercüman, danışman, müşavir, refakatçi hatta bazen diplomat gibi davet ediliyorlardı [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 593; Garkavets, 1993, 10].

Kıpçakça konuşan Ermenilerin tarihinden en ilginç faktörlerden biri de XVII yy'ın başlarında Lvov'da, birkaç yıl süren Kıpçakça eser basım faaliyetini göstermiştir. Bu basım faaliyetinin kurucusu Yovannes Karmadanets idi. Burada bizim de üzerinde çalıştığımız Algiş Bitigi (Hristiyanlar için Ermeni âdetine göre bir dua kitabı) adlı kitabı ilk defa Türkçe yayımlamıştır. Bu basım faaliyetinde basılan diğer iki kitaba (Psaltır ve Leçebnik) bugüne kadar, maalesef, rastlanmamıştır [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 593].

0.2.2. Kıpçakça Konuşan Ermenilerin Dil ve Edebiyatı

Ermeni Kıpçakçası ses bilgisi ve gramer özellikleri açısından Tatar diyalektlerinden olan Karaimce, Kumanca, Urum ve Kırım Tatarcasıyla büyük bir benzerlik göstermektedir [Garkavets, 1993, 12]. Ermeni Kıpçakçası, XI-XIV yy' da Macaristan ve Kuzey-Doğu Avrupa'da Kıpçak-Kumanların konuştuğu ve Codex Cumanicus'ta da kullanılan dildi. Aynı şekilde XIV-XVII yy'da Altın Ordu ve Memlûk Kıpçakçasıyla yazılmış eserlerin diline de yakındır [Garkavets, 1979, 5; 1987, 114; Garkavets, Hurşudyan, 2001, XX, 586].

Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış eserlerde, bu dili konuşanlar önce "*ıpça* tili", sonra "bizim til" ve daha geç "tatarca" olarak üç şekilde ifade etmişlerdir [Garkavets, 1987, 114; 1993, 11; Garkavets, Hurşudyan, 2001, 594].

Ermeni Kıpçakçası metinleri 1,5 yıl kadar XVI-XVII yy' da Ukrayna (en çok Lvov, Kamenets-Podolsk), Polonya, Romanya, Moldova, Kırım ve Türkiye'de yürürlükteydi. Ermeni Kıpçakça yazı dili daha çok Ermenilerin Ukrayna'ya göç ettikleri bölgede yaygınlık kazanmıştır [Garkavets, Hurşudyan, 2001, XVII].

Ermeni Kıpçakçası, XVI-XVII yy' da Kamenets-Podolsk ve Lvov'da yazılan Ermenice eserlerden bilinmektedir [Garkavets, 1979, 6; Daşkeviç, 1983, 91].

Kıpçakların çevresine yerleşerek ve onların hakimiyeti altında kalan Ermeniler, ana dillerini unutarak asimile olmuşlardır. Ukrayna'daki Ermeniler kendilerini Ermeni olarak adlandırıyorlardı, ancak kendi ana dillerini neredeyse bilmiyorlardı. Genellikle Kıpçakça konuşuyor, yazıyor ve dua ediyorlardı [Garkavets, Hurşudyan, 2001, s. XVII]. Kırım Ermenilerinin büyük bir bölümü konuşma dili olarak Tatarca'yı kullanıyorlardı. Kırım'dan gelen Türkçe konuşan Ermeniler Kiev, Vladimir, Lutsk, Lvov, Kamenets-Podolsk ve Galiç'te yerleştiler. Türk dili yerleşenlerin yalnız konuşma dili

Polonya dillerinde de konuştuklarını ve ayinlerinde kendi dillerini kullandıklarını belirtmiştir. Alman İogann Alnpeh (-1636), 1603-1605'te Lvov'u anlatırken, yerli Ermenilerin kiliselerde ayinlerini ana dillerinde yaptıklarını, ancak evlerinde istisnasız Tatarca konuştuklarını belirtmektedir. Alman coğrafyacısı Martin Tseyller (1581-1661) ve Hollandalı tarihçi ve coğrafyacı Andreas Tsellariy de Ermenilerin konuştuğu dilin Türkçe olduğunu yazmışlardır. Fransız doğu dilleri uzmanı Lui-Mari Pidu de Sent-Olon (1637-1717) 1665-1669' da Türkçe, Tatarca, Latince ve Kitap Ermenicesini rahat bir şekilde konuşan Ermeni papazı Lvovlu G. Balzam'ı, 1666'da Kamenets-Podolsk' ta yalnız ana dillerinde, yani Ukraynaca ve Tatarca değil, İtalyanca ve Ermenice de konuşan rahibe Mariya'yı, Kafalı İ. Baltaroglu'nun 1668'de kilisede vaazları Türkçe okuduğunu ve Kamenets-Podolsk'tan 1669'da anılan K. Muratoviç'in Tatarca, Latince, Polonya ve Ukrayna dillerini de bildiğini yazmıştır [Daşkeviç, 1981, 80].

Ünlü Türkolog G. Clouson, şu anda Ermeni Kıpçakçası olarak adlandırılan bu dilin, etnikleri tam olarak belli olmayan Kıpçakların dili olduğunu, tam ne zaman belli olmayan Ermeni Grigoriyan dinini kabul ettiklerini ve kendi dillerini yalnızca Ermeni alfabesiyle kaydettiklerini belirtmiştir. A. Garkavets, önceden Ermeni Kıpçakların ve dillerin ortaya çıkışı hakkında doğru olmayan düşüncelerin var olduğunu belirtmektedir. Yeni görüşlerine göre ise, ne Ermeniler, ne de onların dillerini kullanmalarının var olduğunu, sadece Moğollar dönemi öncesinde Kırım'daki Kuman Kıpçaklar dört gruba ayrıldığını, birinci grubun Hristiyan dinini kabul edip kendilerini Yunan olarak, ikinci grubun Ermeni Grigoriyan dinini kabul edip kendilerini Ermeni olarak, üçüncü grubun (kalan Hazarlarla beraber) Yahudiliği kabul edip kendilerini Karaim olarak kabul ettiklerini ve dördüncü grubun ise daha sonra İslamı kabul etmek üzere putperest olarak kaldıklarını ve böylece "Kıpçakça" bir çoğu için ana dili olduğunu, çünkü hem genetik, hem etnik hem de dil konusunda bu halkın Kumalara, Kırım Tatarlarına, Karaimlere, Kırım Urumlarına yakın olduğunu belirtmektedir [Daşkeviç, 1983, 94]. Yine Garkavets, XVI-XVII yy' da Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış eserlerin, genellikle Kamenets-Podolsk ve Lvov' da kendilerini bazen "_ıpça*" olarak, ancak genellikle "Ermeni" olarak adlandıran ve Ermeni Grigoriyan dininden olan Kıpçaklar tarafından yazıldığını bildirmektedir [Garkavets, 1979, 6; Daşkeviç, 1983, 96]. Ancak Daşkeviç, Ukrayna Ermenilerinin hiçbir zaman kendilerini "_ıpça*" olarak adlandırmadıklarını belirterek Garkavets'in bir hata yaptığını söylemektedir [Daşkeviç, 1983, 96].

Görüşlerden de anlaşıldığı gibi, Ermeni Kıpçakçası XV-XVII yy'da araştırmacıların dikkatini çekmiş ve birçok araştırmacının ilgilenmesine neden olmuştur.

Bilindiği gibi XVII yy'ın sonunda ve XVIII yy'ın başında Ermeni Kıpçakçası yazı dilinin yerini kısa bir zaman Ermeni Polonya yazı dili aldı. Polonya metinleri Ermeni alfabesiyle yazılmaktaydı. Eğer, Ermeni Kıpçakları hakkındaki görüşlere göre değerlendirecek olursak, bunlar yalnız Ermeni Katolik dinini almış ve bundan dolayı kendilerini "Ermeni" olarak adlandırmış Polonyalılar olarak kabul edebiliriz [Daşkeviç, 1983, 96].

2. Ermeni Kıpçakçasının yazı dili olarak ortaya çıkışı ve yazı dilinin parlak dönemi

Bu dönem XVI-XVII yy'ın ilk yarısını kapsamaktadır. Ukrayna'da bulunan Ermeni kolonilerinde eskisi gibi Ermenice egemendi. Günümüze ulaşan 1363 ve 1398

yıllarına ait iki belge, Lvov ve Kamenets-Podolsk'ta Ermenice yazılmıştır. XIV-XV yy'da Ukrayna'da yazılan elyazmaları Ermenice düzenleniyordu. En eski olanlar 1378 ve 1379 yılından sonraki döneme aittirler. Bu belgeler Ermeni cemaatlerin resmi yaşamlarını belirtmektedir. Ancak 1,5 yıl önce aynı belgeler hem Lvov'da hem de Kamenets-Podolsk'ta Ermeni Kıpçakçasıyla yazılıyordu. XIV yy'da Ukrayna Ermenilerinin konuşma dilinin Kıpçakça olduğuna dair hiçbir dayanak bulunmamaktadır [Daşkeviç, 1983, 97].

Ukrayna Ermenilerinin Povoljye, Kırım ve Prednestrovye'den olan küçük göçleri yavaş yavaş Kıpçakların gücünü arttırmaktaydı. Önce Avrupa'da tüccarlık zamanında ticari ilişkiler için kullanılan dil, daha sonra Ermeni kolonilerin arasında konuşma dili olarak kullanılmaktaydı. Ermeniler yalnız Ermeniceyi Türk ortamında Kıpçakça konuşma diline değiştirmeleriyle kalmadılar, Slav dilli ortamına geçtiklerinde, yeni kabul edilmiş bu dilin bozulmasını ve orijinalliğın bozulmasını da önlediler. Yazısı olmayan bir dili, birçok eseri olan ve çok yönlü gelişmiş bir dile dönüştürdüler [Daşkeviç, 1983, 97].

Ermeni Kıpçakçası yazı dilinin beşiği XVI yy'ın 20-30. yıllarında Lvov'du. 1521'de Cemaatin kañçılara işleri Ermenilerden Ermeni Kıpçaklara geçiyordu. Lvov Ermeni Mahkemesinin defterindeki son yazı Ermenice ve 12 Mart 1521 yılına, Kıpçakça ilk yazı ise 26 Ağustos 1521 yılına aittir. Ancak bu defterin ne olduğu bilinmemektedir. 1519'da kral I. Sigismund tarafından onaylanan Lvov Ermeni kanunlar mecmuasının 1528'de Ermeni Kıpçakçasına tercümesi yapılmıştır. Daha sonra 1530-1532 yıllarında "Polonya vakayinamesi", 1537'de de "Viyana vakayinamesi" yazıldı. Ve her ikisi de Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmıştır [Daşkeviç, 1983, 98].

XVI yy'ın 20-30. yıllarında Kırım'daki Ermeni Kıpçakların ve buradan çıkan göçmenlerin yazısı olmayan ağzı, kendine yapı olarak yakın olan Kırım Tatarcasından ayrılmış ve bağımsız yazı dili olan Ermeni Kıpçakçasına geçmiştir [Daşkeviç, 1983, 99].

Bununla beraber en eski yazıların incelenmesi, yeni doğan dilin artık Kırım Tatarcasıyla aynı olmadığını kanıtlamaktadır. Eski Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış eserlerde içerik bakımından yakın olan 1520-1530 yıllarına ait Kırım Tatarcasıyla yazılmış metinler yoktu. XVI yy'ın ilk yarısında Kırım Tatarcasıyla olan genetik bağlarının üstünlüğünü koruyan Ermeni Kıpçakçası artık Kırım Tatarcasının ağzı değildi. Değişik alanlarda ayrılımlar çok derinleşti ve bu bir kere daha ağzın bağımsız bir dil olduğunu kanıtlamaktadır [Daşkeviç, 1983, 99].

Ermeni Kıpçakçasının parlama dönemi, herhalde tam olarak araştırılmamıştır. Şimdiye kadar Ermeni Kıpçakçası ağızlarının varlığı sorunu hâlâ çözülmemiştir. Onun lehçelerini belirlemek için, özellikle Ermeni ve Kıpçakça olmayan ağızların etkileme derecesinin ve yerleşmiş tarihi faktörlerinin farklılıklarından yola çıkmak gerekir. Bir zamanlar M. Levitski ve R. Kon, Ermeni Kıpçakçasının, biri Osmanlıcanın etkisinde kalmış olan, iki lehçe hakkında söz edebileceğini düşünüyorlardı. Gerçekten de, Türkiye'de yazılmış bazı mektuplarda ve taahhütlerde Osmanlıcanın ses bilgisi ve kelime bilgisi özellikleriyle doluydu. Bu da Osmanlıcanın etkisinin olduğu ile açıklanmaktadır [Daşkeviç, 1983, 100].

Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış elyazmalarının ve yayınların kaderi üzücüydü. Çünkü onlar dilin ve kolonilerin kaybolmalarıyla yok oluyordu. Kaybolan eserlerin sayısı elimize ulaşan eserlerin sayısından şüphesiz fazladır. [Daşkeviç, 1983, 100].

3. Dilin düşüşü (XVII yy'ın ikinci yarısı)

Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış olan elyazmaları, herhalde XVII yy'ın 60'lı yıllarını geçmemektedir. Sanat hayatı boyunca Ermeni Kıpçakçasını ısrarla korumaya çalışan son yazar Vartapet Anton'du. Onun üç ciltlik vaazlar kitabı 1600-1662 yıllarında, Yazlovts ve Seret'te yazılmıştır [Daşkeviç, 1983, 101].

XVII yy'ın üçüncü bölümünde genel olarak Ermeni Kıpçakçasının resmî statüsünün kullanımı bitmektedir. Lvov evlilik öncesi anlaşmaları ve vasiyet defterlerinde Ermeni Kıpçakçasıyla yazılar daha XVII yy'ın 60'lı yıllarında kesilmektedir. En son olarak 1670'te ölümle ilgili notlar, 1680'de Lvov doğum defterindeki notlar kaydedilmiştir. Ondan sonraki yazılar Polonya dilindeydi. Lvov başpiskoposun Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış emir defteri 1675'te bitmektedir. Geçmiş yıllara ait olan en gerekli belgeleri aceleyle Kıpçakçadan Polonya diline tercüme ediyorlardı. Bu da, Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış yazıların anlayanların sayısının azaldığını göstermektedir. Böylece, 1680'de Lvov Cemaatinin kâtibi Liskeviç (1733 yılına ait belgeye dayanarak) gayri menkûl mallardan kiliseye kalan gelirlerin listesini yapmıştır. Kamenets Ermeni Cemaatlerinin idari mahkeme defterlerinde yazıların değişmesi 50. yıllarda başlar ve 1663'e kadar devam etmektedir. Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış son yazı 20 Ağustos 1663 yılına aittir. Bir de, 18 Şubat 1669 yılına ait Kamenets-Podolsk'ta Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış özel bir vasiyetnamenin olduğu bilinmektedir [Daşkeviç, 1983, 102].

Ermeni Kıpçakçasının en geç kullanma sınırını gösteren Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış açıklamalar ve imzalar gösterilmektedir. Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış açıklamalar, Yazlovts'ta Ermeni Mahkemesi defterlerinin bazı yerlerinde 1671 yılına ait olan metinle birlikte görülmektedir. Son "Yazlovts" alt yazısı 1669 yılına aittir. Stanislav'da Ermeni Mahkemesi defterlerindeki notlar 1679, 1681-1685, 1687-1689 yıllarının tutanaklarına eşittir. Stanislav'dan son alt yazı ise 1686 yılını göstermektedir [Daşkeviç, 1983, 102].

Bir taraftan kolonilerin Ermenileşmesi, diğer taraftan Ukrayna ve Polonya halklarıyla etnik benzeşme ve millileşmesi Ermeni Kıpçakçasının kayboluşunda başta gelen sebepler olarak öne sürülmekteydi [Daşkeviç, 1983, 103].

Daşkeviç, XVI-XVII yy'ın ilk yarısındaki Ermenileşmenin, Ermeni Kıpçakçasının gelişmesine engel olmadığını ve bu nedenle kaybolma sebebi de olmayacağını söylemektedir. Ermeni kolonistlerin dil, geçim, kabile içinde evlenme, hukuk, din gibi engeller koymalarına rağmen, yine de sürekli olarak belirli bir kısmı koloni dışına çıkıyor, çevredeki halkla evleniyordu. İşte bu nedenler ana dilinin kaybolmasına ve geleneklerinden uzaklaşmasına sebep oluyordu. Birçok araştırmacı, Ermenilerin Polonyalaştırılmasına ve geleneklerin Latinleştirilmesine sebep olan Ukrayna'daki Ermeni Grigoriyan kilisesiyle Roma'yı suçluyorlardı. Fakat Lâtinleşme ve Polonyalaşma durumu, bir anda olan bir şey değil, yıllarca süren ve ancak XVIII yy'ın ortalarında, hatta XIX yy'ın başlarında bazı kolonilerin tamamen asimile olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum Ermeni Kıpçakçasının kayboluşuna sebep olamazdı, ancak Ermenilerin Ukrayna'dan göçünü kuvvetlendirmesi açısından etkili oluyordu. 30-40 yıllık bir süre içerisinde bir dilin kaybolmasını sağlayan en büyük faktör göçtü ve bu göçler, bir anda yapılan büyük göçler değil, yıllarca süren küçük göçlerdir. Bu göçlerin en önemli sebebi de iç ve dış politik olaylardır [Daşkeviç, 1983, 103].

Ukrayna'da kalan Kıpçakların sayısı o kadar azaldı ki, Ermeni Kıpçakçası yazı dilinin devam etmesi söz konusu bile olamazdı. XVII yy'ın 80-90. yıllarında Ermeni

Kıpçakçasıyla yazılmış belgelerin Polonya diline tercümeleleri, onların var oluşlarının son izleridir. Ermeni Kıpçakçası yazı dilinin XVIII yy'a geçtiğinden şüphe duyulmaktadır [Daşkeviç, 1983, 104].

Ermeni Kıpçakçasının doğuşu, gelişmesi ve kaybolmasıyla ilgili özel bir tarihe sahiptir. Dilbiliminde aynı yolu izleyen başka bir dil bulunmamaktadır. Bu nedenle sadece Türkologların dikkatini değil, daha geniş bir dilcilik kitlesinin dikkatini de çekmeyi başarmıştır.

Son yıllarda Ermeni Kıpçakçası dil yadigârları Batılı Türkologların dikkatini çekmiş ve J. Deny, T. Kowalski, O. Pritsak, E. Trıyarski, E. Daşkeviç, Y. Hurşudyan, E. Schütz vs. gibi birkaç Türkolog Ermeni Kıpçakçası ile ilgili önemli araştırmalar ve incelemeler yapmışlardır [Daşkeviç, 1979, 80]. 1921'de J. Deny'nin sunusu dilin bilimsel teşhisinin başlangıcına yol açmaktadır. Onun sayesinde Ermeni Kıpçakçası Türk dillerinin sınıflandırılmasında yer almıştır [Daşkeviç, 1981, 85]. Bu Türkologlardan E. Trıyarski birçok yazma ve belge yayınlamakla kalmamış, Ermeni Kıpçakçasının sözlüğünü de hazırlamıştır [Tekin, 1997, 111; Trıyarski, 1968-1972, C. 1-4].

Ermeni Kıpçakçasına Arapça, Farsça ve Slav dillerinden kelimeler geçmiştir. Arapça ve Farsça kelimeler üzerine tatmin edici çalışmalar yapılmamıştır. Bunun nedeni ise bu dilde fazla yayının yapılmaması ve Arapça ve Farsça kelimelerin direkt olarak değil de başka dillerin aracılığıyla girmesidir: Ar. âfat, Far. zindân; Osm. âfet, zindan; Erm.K' de afat, zindangibi: Öyle görülüyor ki, Arapça ve Farsça kelimeleri Ermeni Kıpçakçasına, bazı farklı Türk dillerinden, birçok insan tarafından ikinci dil olarak konuşulan Ermeniceden ve Slav dillerinden olmak üzere üç farklı yoldan girmiştir. Ermeni Kıpçakçasına girmiş olan bu kelimelerin XVIII yy'dan önce olmasına dikkat edilmelidir [Trıyarski, 2000, 301]. Bu kelimelerin çoğu Osmanlı Türkçesinden alınmış olabileceği tahmin edilmekte, çünkü Ermeni Kıpçakçasının iki diyalektinden biri Osmanlıcanın etkisinde kalmıştır [Trıyarski, 2000, 301; Garkavets, 1979, 6].

Ermeni Kıpçakçasına Arapça ve Farsça kelimelerin dışında Ermenice kelimeler ve dinî terimler de geçmiştir [Trıyarski, 2001, 59-109].

Son yıllarda yapılan araştırma ve çalışmalardan Ermeni Kıpçakçası nedir sorusuna bugün yeterince tam bir cevap verebiliriz. Ermeni Kıpçakçası XVI-XVII yy' da Ukrayna'da ayrı kolonilerle yaşayan, oldukça kalabalık bir Ermeni Kıpçak grubu tarafından kullanılan, Batı Kıpçak dillerinden biridir.

Ukrayna ve Polonya'daki Ermeni kolonileri hiçbir zaman Türk dünyasından Karaimlere ve Memlûk Kıpçaklarına tanınan ayrıcılığa ulaşamadılar. Bu nedenle Ermeni Kıpçakçası, Kıpçak dili ya da en azından CC'nın dili kadar incelenme durumuna gelmedi [Daşkeviç, 1981, 90].

0.2.3. Kıpçakça Konuşan Ermenilerin Yazılı Mirası

Ermeni kolonileri kendilerinden sonra çok zengin bir yazılı miras bıraktılar. 1521-1669 yılları arasında yazılan ve günümüze kadar muhafaza edilen Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış 112 eser bulunmaktadır [Garkavets, Hurşudyan, 2001, XIX].

Ermeni Kıpçakça yazma eserleri Kiev'de (28 kitap, Kamenets-Podolsk Ermeni Mahkemesi'nin defterleri ve Andrey Torosoviç'in "Tainstva Filsofskogo Kamnya" adlı

yazması), Lvov'da (Bir Ermeni Kıpçakça Sözlük ve 26 ayrı belge), Erivan'da (Hristiyan ve Filolojik içerikli üç Kıpçakça elyazması ve Kıpçakça ayrı yazılarla altı Ermeni elyazması), Sankt-Petersburg' ta (Ermeni Kıpçakça Sozlük, Zebur ve Veli'lerin Yaşamları) Viyana'da (3 tane Ermeni Kıpçakçası Sözlüğü, Sudebnik "Mahkeme Kitabı", Hristiyanlık ve mahkemeye ilgili 13 elyazması, mahkeme defterleri, Zebur ve dua kitapları, Vartapet Anton'un 3 vaaz kitabı), Venedik'te (10 elyazması, Zebur ve dua kitapları, mahkeme defterleri, vakayinameler), Krakov, Varşova ve Vrotslav'da (Zebur ve dua kitapları, takvim ve 1528-1604 yıllarına ait Sudebnik'i de içeren 11 elyazması), Paris'te (4 elyazması: Zebur, takvim, Sudebnik ve hikmetli Akir hakkında menkıbeleri ve vakayinameleri içeren kitaplar), Gerl'da (Armenopolis, Şamoşuvav Romanya: Zebur) ve Leyden'de (bizim de üzerinde çalıştığımız "Algış Bitigi" adlı basılmış ilk dua kitabı) muhafaza edilmektedir [Garkavets, Hurşudyan, 2001, XIX].

Ukrayna, Ermenistan ve Rusya'da muhafaza edilen yazma eserler (67 elyazması), A. Garkavets tarafından 1993'te Kiev'de Ukrayna dilinde yayımlanan katalogda verilmektedir [Garkavets, 1993, 10]. Çoğu tanımlamalar metinlerle eklenmiş ve bilimsel yorumlarla temin edilmiştir. Diğer ülkelerde muhafaza edilen diğer kaynaklar ise listelendirilmemiştir.

XIV yy' dan XIX yy'a kadar yaklaşık altı yüz yıllık bir döneme yayılmış olan Ermeni harfli Türkçe yazma eserler din, edebiyat, tarih, felsefe, doğa bilimleri, ziraatçılık alanlarında, yazıldıkları döneme dair önemli birer mirastır.

Kıpçakçayı konuşan Ermenilerin yazılı mirası çeşitli ekonomik, politik ve kültürel hayatın alanlarını kapsamaktadır. Bu yazılı eserler, tarihi vakayinameler, hak kanunları ve tutanaklar, filolojik çalışmalar, dinî eserler, doğal bilimler eserleri olmak üzere altı grupta toplanabilir [Garkavets, 1979, 6; 1993, 12; Garkavets, Hurşudyan, 2001, 595].

1. Tarihi vakayinameler

Bugüne kadar Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış üç vakayiname muhafaza edilmiştir. Bunlar, Kamenetsk vakayinamesi, Venedik vakayinamesi ve Polonya vakayinamesi'dir. Kamenetsk vakayinamesinin Kıpçakça bölümü, 1611-1624 yıllarına ait ve 1650-1652' de Kamenetsk-Podolsk'ta yaşayan Agop ve Avksent kardeşler tarafından Ermenice ve Ermeni Kıpçakçasıyla hazırlanmıştır. Bu vakayinamede Ukrayna'nın sağ kıyısında ve batısında, Moldova'da gerçekleşen olaylar, ama en önemlisi 1430' dan 1652' e kadar KamenetsPodolsk'ta geçen olayları içermektedir. En önemli bölümü ise, Hotin savaşına aittir. İlk Kıpçakça yazılan yazı Ocak 1611'de Kamenets'ta Ermeni cemaatinin başkanlık seçimi, son yazı ise 12 Mayıs 1622'de Zamostye'de Kafalı Vartapet Mesrob'un ölüm haberleridir. Vakayinamenin iki nüshası bulunmaktadır. Birinci, daha geniş olan nüshası, Venedik'te Ermeni Mehitarist Kütüphanesi'nde, ikincisi, kısaltılmış olanı ise, Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Birinci, Venedik nüshanın Ermeni Kıpçakçası bölümünün tümü 1896'da G. Alişan tarafından yayımlandı. Son zamanlarda aynı bölüm yeniden 1968'de E. Schütz ve 1969'da İ. Vasary tarafından yayımlandı, ancak tam olarak değil (Viyana Mehitarist Kitaplığında 1700 no'lu elyazması). E. Schütz'un bu çalışması tarih ve dil bilimi araştırmalarını içermektedir. İkinci, Paris nüshasının Ermeni Kıpçakçası bölümünü J. Deny fransızcaya tercüme etti, sözlük ve isimlerin indeksini de ekleyerek Latince transkripsiyonuyla beraber yayımlamıştır: (Paris Milli Kütüphanesinde 194 no'lu elyazması): Bu vakayiname 1060 (1611)'den 3 (13) Kasım 1062 (1613)'e kadar olan yazıları içermektedir [Garkavets, 1979, 9; 1993, 13].

Venedik Vakayinamesi ve Polonya Vakayinamesi G. Alişan'ın 1896'da yayımlanan çalışmalarından bilinmektedir. Venedik Vakayinamesi aynı zamanda Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunmakta ve 1957'de J. Deny tarafından yayımlandığı bilinmektedir. Polonya Vakayinamesi 1981'de Y. Daşkeviç ve E. Trıyarski iki şekilde yeniden yayımlamışlardır [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 596; Garkavets, 1993, 13].

Her iki vakayiname de Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış ve oldukça kısadır. İsa Peygamberin doğuşundan 1530 ve 1537 yıllarına kadar olan olayları içermektedir [Daşkeviç, 1979, 7]. Bu vakayinameler, bazı delillerin ve bilgilerin bağlantısız ve bölünmüş olmasına rağmen orijinallik açısından çok değerlidir. Ayrıca, Lvov'daki Ermeni Kıpçak kolonisinin Batı Ukrayna'da Ermeni Grigoriyan Kilisesi'nin vs. faaliyetleri hakkında ilginç bilgiler içermektedir. Bu iki eser daha incelenmemiştir [Garkavets, Hurşudyan, 2001, XIX; Garkavets, 1993, 13].

2. Hak kanunları ve tutanaklar

Ermenilerin hukuk, mahkeme idaresi ve ekonomik-maliye faaliyetleri çeşitli belgelere dayanmaktadır [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 596; Garkavets, 1993, 14].

Yurttaşlık ve ceza hakları için XVI yy'da Mihitar Goş'un "Sudebnik" adlı kitabının tercümesi önce Ermeni dilinden Latinceye, daha sonra 1519' da Latince'den Polonya diline ve en son olarak 1528'de Polonya dilinde Ermeni Kıpçakçasına yapılmıştır. "Sudebnik" 1519'da I. Sigismund tarafından onaylanmış ve Ermeni-Kıpçakça ve belki de Polonya dillerinde kullanılmıştır. "Sudebnik" orijinal şeklinde kullanılmış, çünkü Ermeni din adamları ve tahsil görmüş diğer Ermeniler yalnız Orta Ermeniceyi değil, aynı zamanda Eski Ermeniceyi de bilmektedirler [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 596; Garkavets, 1993, 14].

1604 yılına ait yargılama kanunları Vrotslav'da Ossolinskiyler Milli Enstitüsü'nde 1916 numarada kayıtlı olan elyazmasından bilinmektedir [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 597; Daşkeviç, 1979, 7].

Ermeni yönetimi medenî ve dinî makamların tutanak defterlerinde kendilerinin resmî faaliyetlerini ve sonuçlarını ayrı belgeler şeklinde kaydediyorlardı. Lvov'da doğum kayıtları, dinî işlemler, mahkeme kayıtları gibi özel defterler kullanılmaktaydı. Bu kayıtlar Ermeni Kıpçakçasının yanında Polonya, Latin, Ermeni, Ukrayna, İtalyan dillerinde yapılmaktaydı [Garkavets, 1993, 15]. Aynı zamanda Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış belgelerin Polonya diline tercümeleri büyük bir önem taşımaktadır. Bu tercümelerin çoğu yayımlanmıştır.

Son yıllarda Lvov arşivlerinde ve kütüphanelerinde yapılan araştırmalar sonucunda XVII-XVII yy'a ait Ermenice yazılmış pek çok belge bulunmuştur. Bu belgelerin arasında XVII yy'a ait, üzerinde durulması gereken, Ermenice yazılmış iki önemli belge bulunmuş. Bunlardan biri 15 Şubat 1627'de Yazlovts'ta katolikos Melhisedek'in mektubu, diğeri ise 6 Ağustos 1657'de Tohat'ta katolikos Pilipos'un valisi vartapet Yovganes'in mektubudur. Her iki mektup da Lvov'da Ukrayna Devlet arşivinde muhafaza edilmektedir. Bu iki mektubu Y. Daşkeviç ve E. Sluşkeviç Latince ve Polonya dillerinde olan tercümeleriyle ve içerikleriyle birlikte yayınladılar [Daşkeviç, Sluşkeviç, 1972, 77].

Yine Lvov' da Ukrayna Devlet Kütüphanesinde Edirne' den (1609) ve Lvov' dan (1615) Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış iki borç anlaşması belgesi bulunmaktadır. Bunlardan biri Lvov Ermeni tüccarı Stetska Oganoviç'in borç anlaşmasıdır. Bu anlaşma 1609'da Edirne'de konstantinopollu Abraam'ın oğlu İosif için Ermeni Kıpçakçasıyla düzenlenmiş. 1620'de Polonya diline tercüme edilmiş ve 15 Eylül 1620'de metnin aslıyla birlikte Lvov Ermeni-Polonya mahkemesine verilmiş. Diğeri ise Lvov'da 24 Nisan 1615'te Ermeni tüccarı Şimka Kevoroviç'in yine Ermeni tüccarı olan Andrey Torosoviç için Ermeni Kıpçakçasıyla borç anlaşması yapılmış. 1618'de imzaların ve anlaşmanın Polonya diline tercümesi yapılmış ve 28 Mayıs 1618'de aslıyla birlikte Lvov Ermeni-Polonya mahkemesine verilmiş. Her iki elyazması da Polonya ve Rusça tercümeleriyle birlikte Y. Daşkeviç ve E. Triyarski tarafından yayınmıştır [Daşkeviç, Triyarski, 1974, 47-59].

1617'de Lvov'da Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış bir vasiyetname ve onun Polonya dilinde olan tercümesi adlı bir belge bulunmaktadır. Bu vasiyetname Ermeni tüccarı Kasper Zadikoviç-Rabiçka'nın vasiyetnamesidir. Bu belge 9 Eylül 1617' de Lvov' da Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış, aynı anda da Polonya diline tercümesi yapılmıştır. 8 Haziran 1618' de Lvov Ermeni-Polonya mahkemesi defterine kaydedilmiştir. Polonya ve Rusça tercümeleriyle birlikte Y. Daşkeviç ile E. Triyarski yayınlamıştır. Bugün Lvov'da Ukrayna Devlet Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir [Daşkeviç, Triyarski, 1974, 11-131].

Yine Lvov koleksiyonunda 1599-1669 yıllarına ait Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış beş belge daha bulunmuştur. Bunlardan biri 1599'da Grigoriy Tomanoviç'in İstanbul'dan Lvov'daki Nikolay Bernatoviç'a Ankara ve İstanbul'da yapılacak olan ticari muameleler hakkında bilgi verdiği mektuptur. İkincisi, 2 Ağustos 1610'da Lvov'daki Grigoriy ve Filip Filipkoviçler H.H. Kazaroviç' in cenazeshde yapılan masraflar ve dul olan eşi Emiretsiya'nın geçimi hakkında bilgi veren belgedir. Üçüncü belge, 28 Temmuz 1626' da Lvovlu Simeon Kasparoviç-Rabiçka yine Lvovlu Simeon Muratoviç-Kerimoviç'e "Rabiçkovskiy larök" adı altında küçük bir dükkânın sattığını bildiren belgedir. Dördüncüsü, 28 Ağustostan önce 1656'da Lvovlu N. Domajirskiy Lvovlu S. Stetskoviç'a 1647'deki Ankara muhayarın değerini bildiren bir belgedir. Beşinci belge ise, 9 Ocak 1669' da Kamenets-Podolsk'tan Simeon Harahaş'ın dul karısı olan Sofiya oğullarının miras paylaşımıyla ilgili son isteğini bildiren bir belgedir. Bu beş belgeyi Rusça tercümeleriyle birlikte Y. Daşkeviç ile E. Triyarski birlikte yayınlamıştır [Daşkeviç, Triyarski, 1977, 85-113].

Lvov koleksiyonlarında muhafaza edilen Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış en eski evlilik öncesi anlaşma belgesi 12 Şubat 1583'te Olga Kostova'nın kızı Anna'yı Avedika verirken aralarında geçen anlaşmayı içermektedir. Daha sonra bu anlaşma Lvov Ermeni Polonya mahkemesine sunulmuş ve 1607'de tercümesi yapıp 13 Mart 1607'de mahkeme defterine kaydedilmiş. Bu belge Polonya ve Rusça tercümeleriyle birlikte Y. Daşkeviç ile E. Triyarski birlikte yayınlamışlardır [Daşkeviç, Triyarski, 1975, 33-47].

10-14 Nisan 1625 yılına ait Lvov koleksiyonuna ait Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış üç elyazması bulunmaktadır. Bu yazmalar Lvov Ermeni dinî mahkemesinin defterinden aktarma olarak muhafaza edilmiştir. Bu metin önce, Lvov Dinî mahkemesinde, daha sonra da Ermeni-Polonya mahkemesinde incelenen tartışmalı bir vasiyetname vesilesiyle, yine 1625'te düzenlenmiştir. Bu yazmaları Rusça tercümesiyle birlikte Y. Daşkeviç ile E. Triyarski birlikte yayınlamışlardır [Daşkeviç, Triyarski, 1979, 57-75].

Lvov'da Ukrayna Devlet arşivinde üç adet evlilik öncesi anlaşma belgesi daha muhafaza edilmektedir. Bu metinler Lvov' da 1469' dan 1784' e kadar Lvov Ermeni Polonya mahkemesinin faaliyette olduğunu gösteren belgeler içinde bulunmuştur. Bu anlaşmalardan biri 20 Ocak 1612'de Lvov Ermeni Dinî mahkemesi evlilik öncesi defterine Kasper Zadikoviç-Rabiçka ile Andrey İliaşoviç'in arasındaki anlaşmayı kaydediyor. Bu anlaşma 1597-1598'de düzenlenmiş. Andrey'in oğlu Yakov ile evlenecek olan Kaspar'ın kızı Zosi'nin çeyizinin belirlenmesi ve evlilik öncesi şartların bir kısmının yerine getirildiği belgesini içermektedir. İkincisi, 7 Haziran 1638'de yine aynı mahkeme tarafından 1609'da Andrey Torosoviç ile Toros Bernatoviç'in arasında yapılan evlilik öncesi anlaşmadır. Üçüncüsü ise, 7 Mart 1638'de H. İvan Bernatoviç ile Grigoriy Mikalayeviç' in evlilik öncesi anlaşmasıdır. Bu üç elyazmasını Rusça ve Polonya tercümeleriyle birlikte Y. Daşkeviç ile E. Triyarski birlikte yayınlamışlardır [Daşkeviç, Triyarski, 1970, 67-99].

Lvov belgelerinin arasında bulunan diğer 24 evlilik öncesi belgesini de yine Y. Daşkeviç ile E. Triyarski bildirmektedir [Daşkeviç, Triyarski, 1975, 42].

Daşkeviç, arşiv malzemelerinin incelemesi sonucunda 21 belgenin Ermenice yazılmış gibi zikredilmiş, ancak metinlerin aslının Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış olduklarını ve hiçbir mahkeme defterinde belgelerin yazıldığı asıl dilin belirtilmediğini bildirmektedir [Daşkeviç, 1981, 84].

Tarihî kayıtlar 1521 yılına ait ve Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmıştır. En geç mahkeme kayıtları 1786'da Polonya dilinde yapılmıştır. Ermeni Kıpçakçasıyla mahkeme kayıtları en uzun süre Kamenets-Podolsk'ta sürdürülmüştür. En son kayıt 18 Aralık 1669 yılına aittir. Bu belge Simon Harahaş'ın eşi Zosi'nin vasiyetnamesidir. 1681'de Lvov'da Ermeni Kiliselerinde yapılan doğum kayıtları daha geç zamana aittir [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 597; Garkavets, 1993, 15].

Bugün Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış 40 tutanak defteri bilinmektedir. Bunlardan üçü kayıptır. Ve bu defterler hakkında yayınlanmış parçalardan haberdarız. Kiev'de, Tarihî Tutanaklar Arşivinde 4386 no'da muhafaza edilen Kamenets-Podolsk (1559-1567) Ermeni Mahkemesinin eski tutanak defterlerinden 298 kayıdı içeren elyazması T. İ. Grunin tarafından yayınlandı. Yine bu elyazmasından H. İ. Kuçuk- İoannesov ve F. E. Korş'un yayınlanmış kopyalarından İ. A. Abdulin dört metin daha yayınladı. Aynı arşivden 4395 no'da muhafaza edilen elyazmalarından Ermeni Mahkemesine 1585 yılına ait tutanak defterinden iki kayıdı M. Bşkyants yayınladı. Yine 1463-1564 yılına ait Lvov Ermeni Dinî Mahkemesinin defterlerinden, 1521'de Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış bir kayıt bölümünün yayını M. Bşkyants'a aittir. Diğer 37 tutanak defteri korunmaktadır [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 598; Garkavets, 1993, 15].

Kiev' de 1572-1663 yıllarına ait Kamenets-Podolsk Ermeni-Kıpçak Mahkemesine ait, yaklaşık 8000 sayfadan oluşan, 28 elyazması Viyana'da Ermeni Mehitarist Kitaplığında Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış 1636-1736 yıllarına ait doğum kayıtları defteri, 1564-1608 ve 1608-1624 yıllarına ait Lvov Ermeni-Kıpçak Mahkemesinin iki tutanak defteri, 1598-1637 yıllarına ait Lvov Ermeni Kıpçak Mahkemesinin kassa defteri, 1572-1630 ve 1643-1667 yıllarına ait Lvov Ermeni Dinî Mahkemesinin tutanak defterleri, Venedik'te Ermeni Mehitarist Kitaplığında 1630-1642 yıllarına ait Lvov Ermeni Dinî Mahkemesinin tutanak defteri bulunmaktadır. Doğu ve özellikle Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış eserleri, mikrofilmleri ve fotokopileri biriktiren M. Levitski'nin mirasçılarında iki kitap bulunmaktadır. Bunlardan biri 1625-1630 yıllarına ait Lvov Ermeni Mahkemesinin tutanak defterleri (48 sayfadan oluşmakta,

elyazmasının devamı Viyana'da Ermeni Mehitarist Kitaplığında 444 no'da muhafaza edilmektedir), diğeri 1660-1675 yıllarına ait Lvov Ermeni Başpiskoposluğun doğum kayıtları defteridir (sayfa sayısı belli değil). Kamenets-Podolsk dışında Lvov, Viyana ve Varşova arşivlerinde de pek çok orijinal belgeler muhafaza edilmektedir. Bu belgelerin büyük bir bölümü Lvov Devlet Arşivinde bulunmaktadır [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 598; Garkavets, 1993, 15].

3. Filolojik çalışmalar

Ermeni Kıpçakçasıyla ilgili iki dil bilgisi kitabı ve beş sözlük bulunmaktadır [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 599; Garkavets, 1993, 16; Daşkeviç, 1979, 7]. Gramer kitapları Lvov'da 1581'de (Erivan'da Matenadaran'da), 1613'te (Viyana'da Ermeni Mehitarist Kitaplığında) hazırlanmıştır.

Tercüme edilmiş Ermeni Kıpçakçası sözlükleri, muhtemelen, yine Lvov'da yapılmıştır. Bunlar, Lvov Üniversitesi Kütüphanesindeki 51 no'lu elyazmasının I. bölümünde, Sank-Petersburg'ta M.E. Saltıkov-Şçedrin adında Devlet Açık Kütüphanesinde 8 no'lu Erm. elyazmasında, Viyana Milli Kütüphanesinde 311 no'lu Erm. elyazmasında, Viyana'da Ermeni Mehitarist Kitaplığında 84 no'lu elyazmasında bulunmaktadır.

Trıyarski 1968-1972'de Varşova'da tercüme edilmiş üç Viyana elyazması sözlüklerin Kıpçakça bölümüne konkordans yayımladı. Burada ilk kelimelerin anlamlarını Polonya ve Fransızca vererek, metne geniş bir önsöz koymuş ve tercüme edilmiş beş sözlüğün bazı sayfalarının tıpkibasımını vermiştir [Trıyarski, 1968-1972, T1, f. 1-4; Garkavets, Hurşudyan, 2001, 599; Garkavets, 1993, 16].

Psaltır'ın kelime ve deyimlerini açıklayan Ermeni Kıpçakçası eski kelimeler sözlüğü Erivan'da Matenadaran'da 2267 no'da bulunmaktadır [Garkavets, 1993, 16]. A. Garkavets ve E. Hurşudyan orijinal metni Latince transkripsiyonuyla birlikte yayımladılar [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 557-582]. Yine Erivan'da Matenadaran koleksiyonlarında sekiz metinden oluşan ve şimdiye kadar yayımlanmamış, 2267 numaralı bir elyazması bulunmaktadır [Trıyarski, 1978, 237]. Bu elyazmasında, birkaç söz için isim çekimi ve fiil çekimi örnekleri (7 şekilde çekilmiş 184 fiille birlikte 500 isim, sıfat vb.) vardır. O. S. Eganian tarafından yayımlanmış bir notta, bu elyazmasının hem içindekileri hem de tarihi (1581) bakımından çok değerli bir yapıt olduğu, İlov'da yazıldığını ve yazarın Lusig Sarkavag olduğu hakkında söylentilerin olduğunu bildirmektedir [Eganian, 1962, 152; Trıyarski, 1978, 237; 1987, 36].

Bilindiği gibi Ermeni Kıpçakçası sözlükleri XVII yy'da yazılmış, ancak yazarların adları bilinmemektedir. O sözlüklerin beş elyazmasının birbiriyle sıkı bir bağlantısı olmasına karşın, onların doğru detaylı kronolojisi şimdiye kadar gösterilmedi. İlgili çekici dilbilgisi terimleri beş elyazmasında da var, fakat en çok alfabe sırasına göre düzenlenmiş olan III numaralı sözlükte (Viyana Mehitarist Kitaplığında, 84 no'da) bulunmaktadır [Trıyarski, 1978, 238].

4. Edebi eserler

Edebi eserlerin örneklerinden "İstoriya mudrogo Hikâra" (Hikmetli Hikâr'ın hikâyesi) adlı didaktik eserin yalnız Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış şekli bulunmuştur. Kıpçaklar hakkında bilgi veren didaktik bir eserdir. Viyana'da Ermeni Mehitarist Kitaplığında 468 no'da bulunmaktadır [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 599; Garkavets, 1993, 18;]

Daşkeviç, 1979, 7]. Bu elyazması J. Deny ve E. Triyarski tarafından yayınlanmıştır [Deny, Triyarski, 1964, 7-61].

5. Dinî eserler

Avrupa kütüphanelerinde ve arşivlerinde pek çok dinî içerikli Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış eserler muhafaza edilmektedir [Garkavets, 1979, 7]. Beş Zebur kitabı, havari Pavlus' un mektubu, dokuz dua kitabı, ilâhiyatçı Anton'un dört vaaz kitabı, velilerin hayatları ve astrolojiyle ilgili birkaç kitap, bir paskalya takvimi ve Ermenice ve Eski Türkçeyle yazılmış 12 yıllık hayvan takviminin listesi bulunmaktadır. Bu metinleri Eski Ermeniceden ve diğer bazı dillerden kimin tercüme ettiği çoğu zaman belli değildir [Garkavets, 1993, 16]. Kıpçakça yazılmış beş Zebur kitabından birisi bugün Krakov' da Çartoriyskiler Müzesinde (Polonya), birisi Viyana' da Viyana Milli Kütüphanesinde (Avusturya) ve üç tanesi Venedik' te Mehitarist Kütüphanesinde (İtalya) muhafaza edilmektedir [Garkavets, Hurşudyan, 2001, XXII]. Dua kitaplarından "Algış Bitigi" 1618'de Lvov'da basılmıştır. Bu kitabın tek nüshası Leiden Üniversitesinin kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu kitabı bilim alemine ilk olarak 1961'de E. Schütz tanıtmıştır [Schütz, 1961, 123-130]. Tüm dünyada yalnız Kıpçakça basılmış ilk kitap olarak değil, ilk Türkçe basılmış kitap olarak bilinmektedir [Garkavets, Hurşudyan, 2001, XIX; Garkavets, 1993, 17]. Bir Zebur kitabının tercümesine bakalım. İlk tercümesi 1575'te Lvov'da yapılmış, ancak yazarın adı geçmemektedir. Garkavets'e göre bu tercüme Diakon Lusig'e aittir. Çünkü beş sene sonra 1580'de metnin Kıpçakça bölümüne birkaç ekleme yaparak yeniden yayımlamıştır [Garkavets, 1993, 16]. E. Triyarski ve Y. Hurşudyan, Diakon Lusig tarafından düzenlenen ve tercüme edilen bu mezmurları yayımlamışlardır [Garkavets, Hurşudyan, 2001].

Burçların açıklamaları [Triyarski, 1968, 127-152] ve çeşitli elyazmalarında bulunan farklı içerikli yedi küçük metin daha bulunmaktadır. Sank-Petersburg' ta M.E. Saltikov-Şchedrin Devlet Açık Kütüphanesinde muhafaza edilen, Eski Ermeni dilinde yazılmış olan "Jitii svyatih" (Velilerin hayatları) adlı elyazmasında, 1620'de Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış bir hatıra yazısı bulunmaktadır [Abdulın, 1971, 118-129]. Bugün kaybolduğu zannedilen aynı yazı Romanya'nın Gerla şehrinde bulunan dua kitabında da yer almaktadır [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 600; Garkavets, 1993, 17].

6. Doğal bilimleri eserleri

Doğal bilimleri eserlerinden bugün sadece bir eser bilinmektedir. Bu eser 1626-1631'de A.Torosoviç'in "Taynı filosofskogo kamnya" (Filozof taşının sırları) adlı eseri kimyasal ve birleşik problemlerle ilgilidir. Bu elyazmasında kimyasal deneyler, meyvecilik, eski ve orta çağ bilim adamlarının çalışmalarından notlar ve özetler verilmektedir [Garkavets, 1993, 18; Garkavets, Hurşudyan, 2001, 600].

Böylece görülüyor ki, Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış eserler çok geniş ve içerik olarak da çok çeşitlidir. Bu da onları XVI-XVII yy'ın Türk tarihinin ve Türk dili ve edebiyatının gerekli ve önemli kaynakları olarak kılmaktadır.

0.2.4. Kıpçakça Konuşan Ermenilerin Kullandıkları Alfabe

Türkçe, Göktürk alfabesinden itibaren, değişik dönemlerde Sogt, Uygur, Mani, Brahmi, Süryani, Arap, Grek, İbrani, Latin, Kiril alfabeleri gibi değişik alfabelerle yazılmış ya da yazılmaktadır. Türkçenin yazımında kullanılan alfabelerden biri de Ermeni alfabesidir. Ermeni alfabesi 5. yy'ın başlarında Mesrob Maştots tarafından oluşturulmuştur. M. Maştots'a Ermeni Apostolik Kilisesi'nin başı Aziz Sahak ile Rufanos adında bir Yunanlı yardımcı olmuştur. Ermeni alfabesi 31 ünsüz ve 7 ünlü olmak üzere 38 harften oluşmaktadır. Harfler birleşmeden soldan sağa doğru yazılmaktadır. Ayrıca, Ermeniler Ermeni harflerine rakam değerlerini de vermektedirler [bk. Alfabe]. Metinlerde rakamlar niteliğinde kullanılan harfler üstü çizgili olarak geçmektedir.

Ermeni alfabesinin Türkçe metinlerinin yazımında kullanılmasına XIV yy'dan itibaren yazma eserlerde, XVIII yy'dan itibaren de basma eserlerde yaygın olarak rastlanmaktadır. Türkiye'de ve Ermenilerin göç ettikleri diğer ülkelerde Ermeni harfli Türkçe eserlerin yayımlanması XX yy'ın ilk çeyreğinden itibaren giderek azalsa da 1960'lı yıllara kadar devam etmiştir [Pamukçyan, 2002, XI].

Türkçe'nin Ermeni harfleriyle yazımı, Türkçe konuşan Ermeniceyi ya hiç bilmeyen ya da çok az bilen, Hristiyanlık inancına bağlı Ermeni nüfusla yazı yoluyla iletişim aracı olarak gelmiştir. Ermeni harfli Türkçe yazma ve basma eserlerin yayılması, din, tarih ve edebiyat alanlarında geniş bir literatürün oluşması ve pek çok gazete ve derginin yayımlanması ile açıklanabilir [Pamukçyan, 2002, XI].

Türkçe'yi Ermeni alfabesiyle yazanlar Ukrayna-Polonya Ermenileri ile Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti tebaası Ermeni asıllı vatandaşlardır [Tekin, 1997, 110].

Ermeni yazısı, Ukrayna Ermenileri tarafından batı tarzında kullanılmaktadırlar. A. Garkavets'e göre, Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış metinleri doğru okuyabilmek için Ermeni transliterasyonu ve transkripsiyonu az da olsa yararlı olmaktadır. Alfabe, Ermeni Kıpçakçasının ünlü sistemini net vermediği gibi ünsüz sisteminin özelliklerini de tam olarak verememektedir [Garkavets, Hurşudyan, 2001, XXVI]. Bundan dolayı A. Garkavets Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış metinleri Türk transliterasyonu ve transkripsiyonuna göre okumaktadır. E. Tryarski, E. Schütz, Y. Daşkeviç gibi Türkologlar ise Ermeni alfabesinin transliterasyonuna göre okumaktadırlar. Biz de AB' ni Ermeni alfabesinin transliterasyonuna göre okuduk.

0.2.5. Kıpçakça Konuşan Ermenilerin Dini

Ermeni Kiliseleri Ukrayna'da Kiev, Lutsk, Vladimir şehirlerinde, Romanya'da Suçav ve Siret şehirlerinde faaliyettedirler. Bu kolonilerin insanları Ermeni Grigoriyan dinine uyuyorlardı. 1363'te Lvov'da Ermeni piskopos kürsüsü çalışıyordu. 1383'te Kamenets-Podolsk'ta ise Kutsal Nikola Kilisesinin temeli atıldı. Kilisenin inşaatı Kıpçakça soyadında olan Ermeni tüccar Sinan Hutlubey tarafından finanse ediliyordu. 1577'de yeniden inşa edilen Kutsal Nikola Kilisesinin duvarında temel taşlar bugün de görülmektedir. Ancak 17 yy' dan itibaren Ukrayna' daki Ermeni kolonileri giderek geleneksel dinlerinden uzaklaşıyorlardı [Garkavets, Hurşudyan, 2001, XVIII].

Bağımsız Ermeni idaresi Ukrayna'da bağımsız Ermeni Grigoriyan Kilisesiyle pek çok yönden bağımlıydı. Bu nedenle Polonya Katolik Patrikliği bu misyonda Vatikan'ın desteğine dayanarak, Lvov ve Kamenets Ermenilerini her türlü Rum-Katolik

Kilisesinin tarafına çektiler. Lvov Ermeni Protestan papazı ve Lvov piskoposu Nikola Torosoviç bu işe çok emek vermişlerdir.

26 Nisan/6 Mayıs 1627'de Lvov Ermenileri piskopos Nikolas Torosoviç'le anlaşma imzaldılar. Bu anlaşma sonucunda onlar Nikolas Torosoviç'i kendi hiyerarı olarak kabul ettiler ve Rum-Katolik Kilisesiyle birliğini ilân ettiler. Kamenets-Podolsk Ermenileri daha uzun bir süre Nikolas Torosoviç'in politikasına direndiler, ancak daha sonra kabul etmek zorunda kaldılar. 1672-1692'de şehrin Türkler tarafından alınması sırasında Kamenets-Podolsk'ta hâlâ Ermeni Grigoriyan piskoposu İoann Berestoviç bulunuyordu. Kutsal Nikolas Kilisesinde Katolik geleneklerine göre ilk âyin 1 Kasım 1666'da Kamenets'te yapılmıştır. Ancak şunun da belirtilmesi gerekiyor ki, Kamenets ve Lvov kolonileri 1344'ten başlayarak Litonya prenslerinden ve Polonya krallarından alınan birçok ayrıcalık temelinde kendi kendini idare ediyorlardı. 1519'da kral I. Sigismund, XII-XIII yy'da Mihitar Goş tarafından Lvov Ermenileri için hazırlanan "Sudebnik", fermanıyla onaylandı. 1524'te "Sudebnik" Kıpçakçaya tercüme edildi ve Lvov ve Kamenets'te Kıpçakça şekliyle kullanıldı [Garkavets, Hurşudyan, 2001, XVII-XIX; 590; Garkavets, 1993, 9].

1444'ten 1734'e kadar Lvov'da aynı zamanda Ermeni Dinî Mahkemesi de faaliyetliydi. Bu mahkemeye, evlilik vb. gibi çeşitli dinî işlemler tabî idi [Garkavets, Hurşudyan, 2001, 590].

0.2.6. Alğış Bitigi

Alğış Bitigi Ermeni alfabesiyle, fakat Kıpçakça yazılan bir eserdir. İlk sayfada belirtildiği gibi Alğış Bitigi'nin baskı tertibi Yovhanes Karmadanyents yardımıyla 27 Şubat (5 Mart) 1618'de (1061+551) başlamış ve son sayfada belirtildiği gibi 20 Mart (30 Mart) 1618'de (1067+551) kitabın baskısı tamamlanmıştır.

Alğış Bitigi dünyada yalnız Kıpçakça basılan ilk kitap değil, bu günkü bilgilerimize göre Türkçe basılan ilk kitaptır.

Adından da anlaşıldığı gibi bu bir dua kitabıdır ve "Hristiyanlar için düzenlenmiş dualar" (Bütün Hristiyanların duaları) diye geçmektedir. Bu da demek ki, bu kitap kendi Ermeni dilini bilmeyen, Kıpçakçayı ana dili olarak kabul eden Hristiyanlar için düzenlenmiştir.

Alğış Bitigi'nin İçeriği: Alğış Bitigi'nin içeriği mezmurlardan (Zebur'dan bölümler), İncil'den alınmış birkaç bölümden, Ermeni Kilisesi saat dualarından, şahsi dualardan, ilâhilerden ve Ortodoks inancının günah çıkarma açıklamasından oluşmakta ve şu şekilde sıralanmaktadır:

1.s. [Kimin için yazıldığı, kitabın adı, nerede, ne zaman ve kimin tarafından baskıya alındığı belirtilmektedir]

2. s. [Resim]

3-6. s. [İsa Peygambere İnananlara.]

7. s. [İsa Peygamberin öğrettiği "Rabbin Duası"]

8-10. s. [3. mezmur, Davut'un oğlu Avşalom'dan kaçtığı zaman yazdığı mezmur]
10-15. s. [88. mezmur, Karahanlıoğulları'nın mezmuru]
15-21. s. [103. mezmur, Davut' un mezmuru]
22-26. s. [143. mezmur, Davut' un mezmuru]
26-32. s. [Gece duası: Uyananlar, 1895, s. 91-94, Ermenice]
32-37. s. [Dua: Ey Yerin ve Gögün Yaratıcısı ...]
37-40. s. [6. mezmur, Davut' un mezmuru]
40-45. s. [32. mezmur, Davut' un mezmuru]
45-52. s. [38. mezmur, Anma sunusu için Davut' un mezmuru]
52-59. s. [102. mezmur, Zayıf düşünce derdimi Rab'be döken mazlumun duası]
59. s. [51. mezmura gönderme, s. 144]
60-61. s. [130. mezmur, Haç ilâhisi]
62. s. [143. mezmura gönderme, s. 22]
62. s. [Gökteki Babamız]
63-64. s. [Merhamet duası]
64-65. s. [Duaya giriş]
66-74. s. [Daniel 3: 26-45, Azarya'nın duası]
74-80. s. [Daniel 3: 52-88, Üç genç adamın ilâhisi]
80-82. s. [Luka 1: 46-55, Meryem' im ilâhisi]
82-86. s. [Luka 1: 68-79, Zekeria'nın Peygamberlik İlâhisi]
86-87. s. [Luka 2: 29-32, Şimon'un duası]
87. s. [51. mezmura gönderme, s. 144]
87-91. s. [148. mezmur, Davut' un övgü ilâhisi]
91-93. s. [149. mezmur, Davut' un övgü ilâhisi]
93-94. s. [150. mezmur, Davut' un övgü ilâhisi]

95-100. s. [Sabah duası: Yukarıdakine Hamdolsun (Şan ve şeref Ulu Tanrınıdır), s. 210-211, Ermenice]

100. s. [Kutsal Tanrı]

101-110. s. [Kişisel dua: Kral Manase'nin duası]

110-128. s. [Kişisel dua: Narses Şinarhali'den]

128-143. s. [Ortodoks İnancının Günah Çıkarma Açıklaması, 1895, s. 58-62, Ermenice]

144-149. s. [51. mezmur, Davut' un mezmuru Davut BasŞeva'yla yattıktan sonra Peygamber Natan kendisine geldiği zaman]

150-15. s. [Akşam duası]

152-155. s. [Akşam duası]

155. s. [111 sayfaya gönderme]

155-156. s. [" Selâm ey Meryem!"]

156-160. s. [Ambrose tarzında söylenen ilâhi]

160. s. [6. mezmura gönderme, s. 37]

160-163. s. [Beyimizin Vücudunu Götürürken...]

163. s. [112. sayfaya gönderme]

163-167. s. [Ey Tanrım Sana Hamdolsun, 1895, s. 851-853, Ermenice]

167-168. s. [İlâhi]

168. s. [Kitabın nerede, ne zaman ve kimin tarafından basıldığı belirtilmektedir.]

Alğış Bitigi'nin Dili: Alğış Bitigi'nin dili yalın ve sadedir. Eserde geçen yaklaşık 1100 kelimenin yalnız 181 kelimesi yabancı kelimelerdir. Bu kelimeler Arapça (92), Farsça (56), Ermenice (123), Polonya (3) ve Slav (2) dillerinden geçmiştir. Eserimiz dinî bir eser olduğundan diğer dillerden geçen kelimeler çoğu dinî kelimeler ve Peygamberlerin isimleri ile ilgilidir.

Bazı kelimeler İncil'den (Yisus, Maria, Ankya), bazıları Arapça ve Farsçadan alınmış (din, sadağa, frişda), bazıları Türkçe kelimelerle yapılmış (barını tutu?), bazıları ise Ermenice ve Türkçe birleşik kelimelerden (*şsdovanyel bøl-, pare*şs bøl-) oluşmuştur.

Bazı kelimeler ve terimler hem Türkçe hem de Arapça, Farsça ya da Ermenice kullanılmaktadır: algışla- (T.) ~ *aybat' la(A.) "övmek", ari (T.) ~ surp (Erm.) "Kutsal" vb.

Mesih, İsa, Meryem, Tanrı, Kutsal, ilâhi, peygamber gibi kelimeler hem normal hem de kısaltılmış olarak geçmektedir: surp~sp "Kutsal"; yisus~ys "İsa"; k'risdōs~k's "Mesih"; sağmos~sğms "ilâhi"; markare~mrkr "peygamber". Ayrıca, bazı kelimelerde, -l* isimden isim yapım eki ve -mız, -nız, -rıız çokluk 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinde düz-dar ünlünün bazen yazıldığı bazen de düştüğü görülmektedir: ?azl*~?az*; algış~algş; *ılınma*~*lınma*; sağış~sağş; *anlı*~*anl*; oğlanlı*~oğlanl*; tarlı*~tarl* vb. [bk. Dizin].

Araştırmacılar, yazmalarda bu kısaltmaların yapılmasının yazımın hızlandırılmasıyla ilgili olduğunu düşünmekte, Ermeni Kıpçakçasının imlâ özelliği olarak kabul etmektedirler [Garkavets, Hürşudyan, 2001, XXI].

Göze çarpan özelliklerden biri Ermeni Kıpçakçasının Türk olmayan bir zümre tarafından ikinci bir dil olarak kullanılmış olduğu, birçok Slav ve Ermenice kelimelerini içine aldığı ve cümle yapısını bozduğu halde, Kıpçakçanın umumî olan kurallarını korumasıdır. Böylece Algış Bitigi Kıpçak dil grubunun özelliklerini ve kelime hazinesi bakımından dikkate değer bir eserdir.

Algış Bitigi'nin Ses Özellikleri: Algış Bitigi'nde /a/, /e/, /è/, /ı/, /i/, /o/, /o/, /u/ ünlüleri bulunmaktadır.

/a/, /ı/, /i/ sesleri için tek işaret kullanılmaktadır.

/o/ sesi için iki işaret (O o, Ω n) kullanılmakta. Ω n (vo) işareti kelime başında vo-, kelime içinde -o- okunmaktadır.

/e/ sesi için de iki işaret (E e, E e) bulunmakta. E e (e) işareti kelime içinde açık /e/, E e (yech) işareti ise kelime başında ye-, kelime içinde kapalı /è/ olarak okunmaktadır.

/u/ sesi için ayrı bir işaret bulunmamaktadır. /u/ sesi (nL wo+hyun) işaretlerinin birleşiminden oluşmaktadır.

/ö/ ve /ü/ sesleri için Ermeni alfabesinde her hangi bir işaret bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkçe kelimeleri okumakta bazı zorluklar oluşmaktadır. /ö/ ve /ü/ sesleri Ermeni Kıpçakçası ile yazılmış metinlerde /o/ ve /u/ olarak geçmektedir. Algış Bitiginde /a/, /o/, /u/, palatal /ä/, /ö/, /ü/ sesleri için de (o? "öç" 109/10, kōra "göre" 1/7, ?urak' "kalp" 146/15vb.) kullanıldığından yazılan şekillerin harf eksikliğinden mi böyle yazıldığı, yoksa telâffuzların mı verilmek istendiğini tespit etmek güçtür. Bu seslerin doğru değerlerinin tespitinde çoğunlukla kelimenin tarihî gelişim seyri bilinmesi önemlidir.

Algış Bitigi'nde kullanılan ünsüzler şunlardır: /b/, /c/, /ʔ/, /ç/, /d/, /ʔ/, /f/, /g/, /ğ/, /h/, /ʔ/, /j/, /k/, /k' /, /l/, /m/, /n/, /h/, /p/, /p' /, /r/, /ʔ/, /s/, /ş/, /t/, /t' /, /ts/, /ts' /, /v/, /w/, /y/, /z/. Türkçe kelimeler /c/, /f/, /g/, /h/, /j/, /l/, /n/, /p/, /p' /, /r/, /ş/, /ts/, /v/, /z/ sesleri ile başlamaz. Tespit edebildiğimiz örnekler Algış Bitigi'nde bu

ünsüzlerle de kelimelerin varlığını ortaya koymaktadır. Ancak bu kelimeler ya yabancı kökenli ya da taklidî kelimelerdir (cıns (A.) "halk, ulus", frišta (F.) "melek", galacı (Erm.) "kelime, söz", har (F.) "her", jğovurt (Erm.) "halk", lusaworiç (Erm.) "aydınlatan", nahadag (Erm.) "şehit", poşman (F.) "pişman", p'orçsank' (Erm.) "belâ", şağawat' (A.) "şefkat", ts'atsum (Erm.) "öfke", vernadun (Erm.) "üst kat", zından (F.) "zindan", vay "vah")

Ermeni Kıpçakçasında bazı ünsüzler için iki işaret bulunmaktadır. Bu ünsüzlerden biri ön damaksıl diğeri ise art damaksıldır ve ayrı işaretlerle verilmektedir. Ancak sağlam bir kaideye bağlı olmadan /k'/, /t'/ art damaksıl ünsüzler /k/, /t/ ön damaksılların yerine kullanılmaktadırlar. Örneğin, bir kelime iki şekilde yazılabilmektedir (kun ~ k'un "gün", ata ~ at'a "baba", kel- ~ k'el- "gel-", temir ~ t'emir "demir" vb.). Bu da bize bir zorluk yaratmaktadır. Çünkü ünsüzün ne zaman ön damaksıl ne zaman da art damaksıl olarak kullanıldığı ayırtedilmemektedir.

Alğış Bitigi'nin Nüshaları: Kitabın tek nüshası bugün Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde B.U. 878 G.9 no' da muhafaza edilmektedir. Toplam 172 (2+168+2) sayfadan her sayfa 15 (16) satırdan oluşmaktadır.

Alğış Bitigi'nin Üzerine yapılan çalışmalar: Eser bilim âlemine tanıtılmış, içeriği ve konusu hakkında bilgi verilmiş, ancak üzerine bilimsel çalışmalar yapılmamıştır.

Alğış Bitigi'ni bilim âlemine ilk olarak 1961'de ve 1962'de E. Schütz tanıtmakta, konusu, içeriği ve transkripsiyonu hakkında bilgi vermektedir [Schütz, 1961, 123-130; 1962, 291-309]. Daha sonra 1963'te Y. Daşkeviç "Armyanskoye knigopeçataniye na Ukraine v XVII v." adlı yazısında Alğış Bitigi'nden bahsetmektedir [Daşkeviç, 1963, 115-130].

Daniel Kitabı'nın Yunanca çevirisinde kitaba eklenen başlıca üç metinden biridir. Daniel'in 3:23 ve 3:24 ayetleri arasına eklenen bu metin, Kral Nabukadnessar'ın kızgın fırına atmasından sonra Azarya'nın duasını ve üç genç adamın ilâhisini kapsamaktadır. bk. Kutsal Kitap ve Deuterokanonik Kitaplar, 2003, 173.

Manase'nin duası güzel, kısa bir tövbe duasıdır. Bu duanın Yahuda'nın kötü kralı Manase'ye ait olduğu bilinmektedir. bk. Kutsal Kitap ve Deuterokanonik Kitaplar, 2003, 324.

Narses Şinarhalî'nin bir tövbe duasıdır. [bk. Üçal, Tanrıyla Baş Başa Dua, 1997, 34]

KAYNAKÇA

1. ABDULİN, İ.A. (1971), ""Pamyatnaya Zapiska" Agopa na Armyano-Kıpçakskom Yazıke", Sovetskaya Türkologiya, no: 3, s. 118-129
2. AKALIN, Mehmet (1988), Tarihi Türk Şiveleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara
3. ANA BRİTANİKA (1994), "Kıpçakça" mad.", Hürriyet Yayınları, İstanbul, C. 11, s. 8

4. ANA BRİTANİKA (1994), "Ermeni Alfabesi" mad., Hürriyet Yayınları, İstanbul, C. 19, s. 339
5. ANA BRİTANİKA (1994), "Ermenice" mad., Hürriyet Yayınları, İstanbul, c. 19, s. 341
6. ÇAĞATAY Saadet (), "XVII yy' da Ermeni Kıpçakçasıyla Yazılmış Bir Kronik" Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, no: 279, Ankara
7. DASHKEVİÇ, J.R. (1979), "Armyano-Kıpçakskiy yazık bibliografiya literaturı 1802-1978", Rocznik Orientalistyczny, T.XL, z.2, s.79-86
8. ----- (1981), "Armyano-Kıpçakskiy yazık XV-XVII vv. v osveşçenii sovremennikov: (Ob ispolzovanii ekstralingvisticheskikh dannih dlya istorii türkskih yazıkov)", Voprosı Yazıkoznaniya, no: 5, s. 79-92
9. ----- (1983), "Armyano-Kıpçakskiy yazık: Etapı istorii", Voprosı Yazıkoznaniya, no: 1, s. 91-107
10. ----- (1979), Armyano-Kıpçakskiy Yazık. Bibliografiya literatury, 1802-1978, Rocznik Orientalistyczny, T.XL, 2, s. 79-86
11. DASHKEVİÇ P, TRIYARSKİ E. (1970), "Armyano-Kıpçakskiy predbraçniye dogovori iz Lvova (1598-1638)", Rocznik Orientalistyczny, T.XXXIII, z.2, s. 67-107
12. -----, ----- (1978), "Armyano-Kıpçakskiy denejniye dokumentı iz Lvova (konets XVI veka -1657 god)", Rocznik Orientalistyczny, T. XL, z. 1, s. 49-69
13. -----, ----- (1977), "Pyat Armyano-Kıpçakskih dokumentov iz Lvovskih kolleksiy (1599 -1669)", Rocznik Orientalistyczny, T. XXXIX, z. 1, s. 85-132
14. -----, ----- (1975), "Drevneyskiy Armyano-Kıpçakskiy dokument iz Lvovskih kolleksiy (1583) i izuçeniye bilingov predvlasnih dogovorov Lvovskih armyan", Rocznik Orientalistyczny, T. XXXVII, z. 1, s. 33-47
15. -----, ----- (1974), "Armyano-Kıpçakskiy dolgoviye obyazatelstva iz Edirne (1609) i Lvova (1615)", Rocznik Orientalistyczny, T. XXXVII, z. 1, s. 47-58
16. -----, ----- (1974), "Armyano-Kıpçakskoye zaveşçaniye iz Lvova 1617 goda i sovremenniy yemu polskiy perevod", Rocznik Orientalistyczny, T. XXXVI, z. 2, s. 119-131
17. -----, ----- (1979), "Tri Armyano-Kıpçakskih zapisi Lvovskogo Armyanskogo duhovnogo suda 1625 goda", Rocznik Orientalistyczny, T. XLI, z. 1, s. 57-75
18. DASHKEVİÇ P., SLUSHKEVİÇ E. (1972), "Dva Armyanskikh dokumenta XVII veka iz Lvovskih kolleksiy", Rocznik Orientalistyczny, T. XXXV, z. 1, s. 77-110

19. DENY J, TRIYARSKİ E. (1964/a), ""Historie du sage Hikar"" dans la version Armeno-Kiptchak", Rocznik Orientalistyczny, T. XXVII, z. 2, s. 7-61
20. DEVELLİOĞLU, Ferit (1998), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara
21. ECKMANN, Janos (1988), Çağatayca El Kitabı, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
22. EGANİAN, (1962), "Ob odnom Armyano-Kipchakskom grammaticheskom posobii", Voprosi Yazıkoznaniya, no: 5, s. 152-154
23. ERGİN, Muharrem (1972), Türk Dil Bilgisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
24. GABAİN, Annemarie Von (çev. Akalın Mehmet) (1995), Eski Türkçenin Grameri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dili Kurumu Yayınları: 532, Ankara
25. GARKAVETS, Aleksandr (1979), Konvergentsiya Armyano-Kıpçakskogo yazıka k slovyanskim v XVI-XVII vv., "Naykova Dumka", Kiev
26. ----- (1988), Türkskiye Yazıki na Ukraine, "Naukova Dumka", Kiev
27. ----- (1987), Kıpçakskiye Yazıki: Kumanskiy, Armyano-Kıpçakskiy (Glava 2. Armyano-Kıpçakskiy Yazık po pamyatnikam XVI-XVII vv., Alma-Ata
28. ----- (1993), Virmenio-Kıpchatski rukopisi v Ukraini, Virmenii, Rosii: Katalog, Kiev
29. GARKAVETS Aleksandr, HURSHUDİAN E. (2001), Armenian-Qypchaq Psalter Written by Deakon Lussig From Lviv 1575/1580, "Desht-i Qypchaq", Almaty
30. GRONBECH, K. (1942), Comanishen Vorterbuch (Codex Cumanicus), Einar Munksgaard Yayınları, Kopenhagen
31. -----, (çev. Akalın Mehmet) (2000), Türkçenin Yapısı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
32. KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1989), Gülistan Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
33. ----- (1994), Kıpçak Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
34. KORKMAZ, Zeynep (2003), Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
35. KUTSAL KİTAP (2003), Orhan Matbaası, İstanbul

36. ÖZYETGİN, Melek (1996), Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
37. ----- (2001), Kitâbu' İdrâk li Lisâni'l-Etrâk, Fiil: Tarihi-karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi, Köksav Yayınları, Ankara
38. PAMUKÇIYAN, Kevork (2002), Ermeni Harfli Türkçe Metinler, Aras Yayınları, İstanbul
39. SERTKAYA, Osman (1996), " Zamirlerde Katmerli Çekim Üzerine" ,Uluslar arası Türk Dili Kongresi 1992 (26 Eylül-1 Ekim), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 17-37
40. SCHÜTZ, İ. (1961), " An Armeno-Kıpçak Print from Lvov", Acta orient. Acad. sci. hung., 13, fasc 1/2
41. TEKİN, Talat (1997), Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı, Simurg Yayınları, Ankara, s. 110-117
42. ----- (2000), Orhon Türkçesi Grameri, Türk Dilleri Araştırmaları Yayınları, Ankara
43. TEKİN, Şinasi (1992), "Eski Türkçe", Türk Dünyası El Kitabı, Dil-Kültür-Sanat, C. 2, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 69-119
44. TİKEN K., (2004), Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
45. TOPARLI, Recep (1992), İrşadü'l-Mülük ve' sselâtin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
46. ----- (2003), Ed-Dürretü' İMudiyye Fi' İLüdati' İTürkiyye, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
46. TOPARLI, Recep, ÇÖGENLİ, M. Sadi, YANIK, Nevzat (1999), El-Kavâninü' İ LiZabti' İ Lügati' İTürkiyye, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
47. ----- (2000), Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı-Türkî ve Acemî ve Mugalî, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
48. TOPARLI, Recep, VURAL, Hanifi, KARAATLI, Recep (2003), Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
49. TRIJARSKİ, E. (1987), "New Armyano-Kıpçak Lexical Material from the Matenadaran Collection", Rocznik Orientalistyczny, T. XLV, z. 2
50. ----- (1978), " Ermeni-Kıpçakçası Sözlüklerinde Türk Dilbilgisi terimleri", Ö. Asım Aksoy Armağanı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara, s. 237-240

51. ----- (2000), "Arabic and Persian Loan Words in Armeno-Kipchak", H. Eren Armağanı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 301-326
52. ----- (1987), "Religious Terminology in Armeno-Kipchak", Rocznik Orientalistyczny , Warsaw
54. ----- (1992), Das Gemeinsame Kiptchakische Substrat des Krimtatarischen und Des Armeno-Kiptschakischen, Printed in Belgium,
55. ----- (1972), "Ermeni-Kıpçak Dilinde Yazılmış Olan Meteorolojik ve Müneccimlikle İlgili" Tahminler, Bilimsel Bildiriler, Eylül, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 27-29
56. ----- (1968), "Zodyak Bölge Burçlarının Bir Ermeni-Kıpçak Listesi"/XI, Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildirilerden Ayrı Basım, Ankara, s. 127-152
57. ----- (1968-1972), Dictionnaire Armeno-Kipchak d'arres trois manuscripts des collections Viennoises, C. 1-4, Warszawa
58. Üçal T., (1997), Tanrı'yla Baş Başa, Dua, Müjde Yayınları, İstanbul

II. METİN

s: 1

s: 2

Ağot`k`

Resim

Hasaragats`

K` ristoneits` .

Algış bitik`iy

5 Hali avalgi basıldı

haybat`ına biy t`engri-

niş ýergalik` irýa k`o-

ra Ermeni sp ýu*ovu-

nuq.

10 DR: Yovhanes aşıra K'arma-

danŷents'.

İlovday.

T'v 1067 p'éd 27

s: 3

Toğru inangan k'stay

sarnau?iga.

Biyimz da *ut*aru?i-

mız bizim ys k's *aldır-

5 dı bizga őrinag sp

ŷu*ovunda k'endinin,

k' i ne turlu har zaman

alğış etk'aybiz da biy

t' őriga *urbanıms-

10 nı sungaybiz mat'eos

awedarani?k' a kōra.

Har zaman alğış etiniz

da ahırlanmanız hem öz-

s: 4

bila atıma benim bəri-

lir sizga. Alayō* mōvses

ōrenk'ından da, da mar-

karelardan bizga ör-

5 nag *aldı alğış etma*-

k' ay, ne turlu k' i tawit'

mrke buyuriir. Alğış-

liim biyni har sahat,

har sahat alğışı anıŷ

10 ahzımda benim, da kōp

ŷerda da haybat'lı a-

tın anın ma*tarlar edi.

Neni k'i ari hayrabéd-

ga ýerda da. Bar?a ne-
15 may ne da *õlsanız inam

s: 5

turlu turlu ýergalik'
bila alǵış etmay, da
haybat' lamay biy t' õ-
rinin atın har kun da
5 har zaman ?a* zamanla-
rina an?a k'unlarımız-
nıñ bizim, zera esk'i
duşman har k'éz bizni
ýa?alıir, ?azı* aşıray
10 da ýaz*tan baş*a *õy-
mas, ne k'i alaydır k'er-
ak' k'i biz da, Biyimznın
buyurganına k'õra ýır-
a*latk' aybiz k' endiy

lar k'õrup ari can aşı-
15 ray tõ*tattılar bizga

s: 6

hem õru? etma* bila.
Da hali menda, ne?ik'
iniy alǵış?isi. Bilik' ig
k'õplu*undan bu azgi-
5 nanı ?*ardım, da sunı-
irmen biylik' inzga, k' i men
da bõlgaymen uluşlu
bõlma sizniñ bila bir-
gay haybatına anıñ,
10 *aysi k'i atalaptır i-
nangalarına k'endinin
nedan bõlgay haybat me-
ñi meñilik', amen.

k' endimzdan ağış bila

s: 7

Sağmōşk'a turup haybat'ı-

na biy t' egriniş sunma

bu alğışni.

* * *

Atına atanış oğul-

5 nuş, da ari canniş,

amen.

Hayr mēr vor

Biy, egar erin-

larımni menim a?-

10 saş ağızımni menim ör-

lagay alğışnişni senş.

s: 9

işitti maşa tağın-

s: 8

Biy, nek' kōp bōldular

*ıstıru?ıların menim,

da kōplar turdular

usduma menim?

5 Kōplar aytarlar edi

canım u?un menim, k' i

ör*tur *ut*arılma-

*ı bunuş t'eşrisin-

da k' endiniş.

10 Evet sen, biy, bōluşu-

?im menim, haybat'ım me-

nim da biyik' latūisi

başimniş menim.

Awazım bila menim men

15 biyga sarnadım, da

s: 10

he? őrğadan, da tişla-

	dan ari k' endinij.		rın yaz*ılılarınij u-
	Men ?ırım ettim da		fatk' aysen.
	ÿu*ladım, oÿandım, da		Eyamznındır *ut*ar-
5	biy bölüşü?im benim-	5	ılma*ılı* usduña jo-
	dir.		ğovurtuñnuñ senin
	_or*mandır men t'u-		algışinij seniñ.
	man ?eruvundan alar-		* * *
	nıñ, k'i ?op ?ovray dö-		Biy t' eñri *ut*ar-
10	laşip *apsap sa*ılı edi-		ılma*ım benim, kunduz
	lar meni.	10	da k' eña sarnadım alnı-
	K' el, biy, da *ut*ar		na seniñ.
	meni, t'eñrim benim, ze-		Kirsin algışim benim
	ra sen urduñ bar?a-		alnına senin, biy, aşa*-
15	sın, k'imlar k'i benim bi-		lansın *ula*ın senin
s: 11		s: 12	
	*olt*ama benim.		_oydular meni ?oğur-
	Zera töldu *ıyınlar		ga tibdagi, *aramğu-
	bila canım benim, da		lu*ta da kılğasına
	tirlik' im benim tamu*		olumnuñ.

5 k'a tişti, da heseplan-
dim men alar bila, k'i
enarlar ?oğurga.

Boldum men, ne?ik' a
dam bolowşlu*tan baş-

10 *a da olular da erk'li.
Ne?ik' ya?alılar, k'i yu-
*liirlar kerezmanda,
*aysiların k'i sen aň-
madın, alar *olundan
15 senin k'eri salındılar.

s: 13

?i*mas edim, qozlarım me-
nim ku?suzlandılar
misk' inlik' tan
?a*ırdım biyga kun-

5 uzun da k'oturdum
sağa *ollarımni benim.

5 Menda t'o*tadı yu-
rak'lanma*iñ seniñ,
bar?a t'olgunlarını

seniñ t'oldurdun
usduma benim.

10 Yıra* ettiñ mendan
tanışlarımni benim, da
*oydular meni mas*a-
ra k'endilarına.
?i*ara berildim da

s: 14

niñ tas bolma*k'ay?
Yq*sa mi tanısarlar
*aramgulu*ta sk'an-
?elik' ĩni seniñ ya

5 togrulu*unnu seni-
ñ yerda untk' aylar?

	ŸŸ*sa mi etarsen lu-		Men saŸa, biy, ?a*ır-
	largay sk' arŸelik' ħni		dım, ertagi algışim me-
	senin, Ÿa hak' im, tuğu-		nim Ÿetiřsin saŸa.
10	zup, tapunma* etk' ay	10	Nek' , biy, k' eri etiirsen
	lar mi saŸa?		canımın benim Ÿa *ayta-
	ŸŸ*sa mi aytsar k'imsa		riirsen Ÿuzuęnu se-
	*a?an kerezmanda Ÿa?-		niğ mendan.
	lığama*ığını seniğ		Ÿađı da emgak'lımen
15	Ÿa k'Ÿnuluk'uğnu se-	15	men ğlanl*ımdan benim,
s: 15		s: 16	
	biyik'lik'tan aşa*lan-		larım benim ari atın
	dım da mungraydim.		anığ.
	Menda tŸ*taldı ?aş-		Algışla, canım benim,
	ma*ın senin, *Ÿr*un se-		biyni, da unutmagın
5	nin muş*ullattı meni.	5	bar?a berganın anın.
	DŸlařtilar ?Ÿvramay,		Kim arıtır Ÿaz*ını
	ne?ik' suv, kunuzun		senin, ğaltır bar?a
	*apsadılar meni birga.		*astalı*ığını senin.

	Ÿira* ettin mendan		Kim *ut*arır buzu*-
10	døstlarımni benim da	10	lu*tan tirlik' ĩjni se-
	tanışlarımni benim zab-		nin, taclar seni Ÿađı-
	unlu*um u?un benim.		ğama* bila da şahava-
	* * *		t' bila.
	Algışla canım benim,		K' im ıldurur Ÿa*şı-
	biyni, da bar?a sỏvak'-	15	I*tan su*lan?ıjni se-
s: 17		s: 18	
	nin, Ÿaņirgay, ne?ik'		da dugul meņilik'
	*ara*uřnuņ, igitli-		sa*lar ỏ?nu.
	k' in senĳ.		Dugul Ÿazı*larımız-
	Etar Ÿađıgama* biy		ga k'ora bizim etti biz-
5	da k'onuluk' bar?a zır-	5	ga biy da dugul tora-
	gél bółanlarga.		sizlik'imızga k'ora tola-
	Kỏrguzdu biy Ÿolun		dı bizga.
	k' endinin movsesk' a, da		Evet ne?ik' biyik' tir
	oğlanlarına israelnin		kỏk Ÿerdan, ỏl turlu *u-
10	erk' in k' endinĳ.	10	vat'lattı biy Ÿađıga-

Şağavatlı da ýaňlígö-
vu?idir biy, uzun esli
da k'öp ýaňlígovu?i.
Dugul şonguga diyin
15 o?aşlanır bizga biy,
s: 19
etti bizdan torasizli-
k'imızni biznim.
Ne?ik' şağawat'lanır a-
t' a usduna oğlanlar-
5 inij k'endiniñ, ol tur-
lu şağawatlanır biy us-
tuna *or*k'anlariniñ
k' endiniñ.
Zera ol bildi ýa?a-
10 tilganımznı bizim da
aňdı, k'i topra*biz.
Adamniñ, neçik' ýaş ot'-
tur, k'unları k'endinin,

ma*ın k'endinin *or*-
k'anları usna k'endini.
Ne *adar ýıra*tır k'u-
n toğuşu k'un bat'ı-
15 şından, ol *adar ýıra*
s: 20
Urur usna ýel da böl-
mas, da dağın k'orun-
mas ýeri anıñ.
Evet ýaňlígama*ı eya-
5 mızniñ *alır meñi meñ-
ilik' usduna *or*k'an-
lariniñ k'endiniñ, da
toğrulu*u anıñ oğ-
lanlarına diñra.
10 K' imlar sa*larlar nia
t'in anıñ, aňarlar
buyru*unı anıñ da
etarlar anı.

ne?ik' ?i?ak'ı t'uznuq,

15 qıl turlu ?i?ak'lanır.

s: 21

padşahlı*ı anıq bar-

?asına eyalik' etar.

Alğışlanız biyni, bar-

?a friştaları anıq,

5 zqrlular *uvat' bila,

k' i etarsiz xzun anıq,

işitip awazına aytu-

şunuq anıq.

Alğışlanız biyni, bar-

10 ?a *uvat'lıları anıq,

*ızmat'k'arları da et-

u?ıları erk'in anıq.

Alğışlanız biyni, bar-

?a işları anıq, bar?a

Biy kqkta hadirladı

15 qılturgu?un k' endinin,

s: 22

ğışla, canım benim, biyni.

Biy işit alğışıma benim,

ula *qy *qılt*ama me-

nim k'qnuluk'uq bila

5 seniq.

İşit maqa toqrulu*-

uq bila seniq da kir-

magin ya?guga *ulun

bila seniq, zera toq-

10 rulanmas alnıqa se-

nin bar?a tirilar.

_uvdu duşman canım-

nı benim, aşı*lat'tı yer-

15 đerda biylik'i anış, al-

s: 23

ga tirlik' imni benim da
oľturguzdu meni *ar-
amęulu*ta, ne?ik' oľu-
nu meńilik'tan.

5 Menda oşandı canım

menim, da şurak' im benim
muş*ullandı menda.

Andım k'unlarnı ilgar-
igi, sağışladım bar?a

10 da işlarını seniń, et-

k'anların *oľuńnuń
seniń saęıřladım da
køturdum saņa *oľ-
larımni benim.

15 Canım benim, ne?ik' şer,

s: 25

nımni benim.

s: 24

susaptır saņa, t'ezin-
dan işit maņa, biy, zer-
a ek'sildi mendan canım
menim.

5 _aytarmagin mendan

řuzuńnu seniń, o*şa-
sarmen alarga, k' i enar-

lar ?oğurga.

İşittirgin maņa erta-

10 rak' řa?ıgama*ıńni

seniń, zera men saņa,
biy, umsandım.

Kørguz maņa řoľ, *ay-
sina barmaga, zera sa-

15 ņa, biy, køturdum ca-

s: 26

canımni benim şa?ıga-

	_ut*ar meni duşman-		ma*ıñ bila seniñ.
	larımdan menim, biy, zera		Tas etsarsen duşman-
	seni işan? k' endimaet-		larımni menim, ýo* etsar-
5	tim.	5	sen bar?a incitu?ilar-
	Erk' ĩjni senin qvrat'		ın canımniñ menim, zera
	maña etmaga, zera sen-		men *uluñ seniñ men.
	sen t' eñrim menim.		Haybat' at' aga, dañ-
	Canıñ seniñ ýol kqor-		gulga, da aricanga,
10	guzu?i bqlgay mañay	10	hali da har va*t, da
	ýerga toęru.		meñi meñilik' amen.
	Atıñ u?un senin, biy,		Zart' utsýalk'
	tirgizgaysen meni toğ-		Qyanganlar,
	rule*un bila seniñ,		bar?amız t'in?ılı-
15	?i*argaysen tarl*tan		
s: 27		s: 28	
	*ımdan ýu*unuñ,		şuk'urlu bqlıy* an-
	*aysi k' i bağısladı biz-		dan ke?anıñ bu sağa-
	ga adam sovu?i t' eñ-		t'ımdan kqonuluk'u u-

ri, ovunma* da ýuban-

5 ma* ku?suzlu*umuz-

ga bizim, da k' elip bir-

ga canlı ýır bila, hay-

bat'ına da hõrmat'ına

bar?adan ari at' iñ

10 eyamızıñ bizim da

*ut*aru?imizniñ bi-

zim ys k' snuj.

_õr*u bila da titra-

ma* bila turıyi* al-

15 gışk'a alnına anıj, da

s: 29

Kõturiyi* *õlumuz-

nu bizim arilik' k' aõ?aş-

ma*tan baş*a da ek'i

k'õnuluk'tan inam bila

5 *õliyi* andan arınma*-

nı da boşat'l*nı aşın-

?un anın, *aysi k'i tan-

5 ladı bizni ýa?ıgama-

*ı bila k'endiniñ, da

bağışladı bizga kel-

tirmaga õ*şaşın kõkta-

gi frişdalarnıñ. Hay-

10 bat' lavõi eyamız t'eñ-

rini bar?amızga biz-

ga bõlmaga da biz mun-

dan sõjra arıtıp ca-

nımıznı bizim *ıyastan

15 da ýaman *ılınma*tan.

s: 30

gışlagay bizga, adam sõ-

vu?i t' õjri, *almaga

sa*tlı* bila da zada-

sız tutuş bila erk'i-

5 na k'õra anıj bu dun-

ýada da arzani bõlup

	ganlarımızga bizim.		menjilik', da kòkdagi ?a-
	_osdovanél bòlup sır-		tırğa, *aysi k'i at'adı
	ın ýurak'ımıznıy biz-		sòvuk'lularınay k'endi-
10	im, ýapu*lar bilu?i	10	niy k'ònu t'ejri ys k's
	t' ejriga, ne?ik' k' ýop-		biyimiz, bar?anı tutu-
	sungay ýalbarganımız-		?i tırgiz da ýa?ıgá.
	nı bizim. Alğışı bilay		_alganın, ke?anın emin-
	da paré*òslu*u bila		lik' bila k'ejmagay i-
15	bar?a arılarınıy ba-	15	nam bila eyamızdan *ò-
s: 31		s: 32	
	lıyi*. Frişdasın emin-		Canmızını bizim da bi-
	lik' nıy kòzat' canımız-		ri birimizni eyamız t'ej-
	ga bizim inam bila eya-		riga, bar?anı tutu-
	mızdan,		?ıga, simarliyi*.
5	arınma*nı da boşat'-	5	Ýa?ıgadı bizga, biy,
	lı*nı aşinganımızga		t' ejrimiz bizim, aytiy-
	bizim inam bila,		i* bar?amız bir ağız-

	ari *a?niŋ ulu da		dan, biy ŷaŋıǵay.
	ku?lu *uvat`ıŋ bõ-		Aǵot`k`
10	luşlu*k`a canımızga	10	Şukurlumen
	bizim inam bila,		sendan, ŷa?at` ũisi
	da daǵın artı* birlik`		ŷerniŋ da kõknuŋ, k`i
	bila, toǵru da k`õnu,		arzani ettin men ŷazı*-
	da ari inamımız u?un		lını da arzanisiz *u-
15	bizim biyni yalbaryi*.		
s: 33		s: 34	
	luŋnu k`e?irma bu a-		dan alayõ* *ardaşim-
	ǵır da *aramǵu k`e?a-		ni da dindaşimni, ne?-
	nı eminlik`ta da *õlay-		ik` k`endi õyumnu. Da
	lı*ta, da ŷetk` irdŋ		ber õl?õvsuz şahavat-
5	men kõp ŷazı*lı da k`er-	5	ıŋdan butun k` un-
	ak` siz *uluŋnu erta-		nu eminlik` ta, daŷa*-
	gi ŷaŋ*k`a.		şı umsa da k`e?irma.
	Adam şõvu?i biy, ber-		Biy ŷerniŋ da kõknun,
	gin maŋa k`endi şaǵav-		bergin eminlik` ħni se-

10 atıñı, da bu k'orum-
lu ħađ* bila ħeber k'or-
rumsuz baş*ışın ari
canıñı seniğ, k'i soıv-
gaymen seni bar ħurak'-

15 imdan da bar *uvatım-

s: 35

larga da olularga, da
tirilarnı sa*la bar?a
turlu p'ortsank'ların-
dan k'orunur k'orunm-

5 as duřmanlarınđ, da
k'è?k' anlarga bağışla-
gin k'okdagi *anlı*ın-
nı, da tındır eminlik'-
ta. ħađıđa biyim bu

10 sp ħıđovnun k'olgası ti-

10 nin butun dunħaga,
k'otur *ıřımñı ħađat-
k'anlarıñdan seniğ.

ħađıđa biyim *ardaş-
larımızga bizim tiri-

s: 36

emganıp hasilga k'elti-
riptirlar bizni. Ber k' en-
dilarına k'è?ovsuz to-

loıvnu. ħađıđa biyim

5 da sa*la ari da *uv-
at'lı k'olgası tibina

oıuıñnun seniğ ħol-
?unlarmızñı bizim, alay

alarnı, *aysıları k'i *u-

10 rudadırlar, ne?ik' k' i

	bina tınganlarga.		alarnı, *aysıları k'i t'e-
	ŶaŶıǵa biyim can u		Ŷiz usdunadırlar.
	t'en sartın at`alarım-		Bar?asın har turlu a-
	ızga bizim, *aysıları		ǵırlı*larından *ut-
15	k' i ustumuzga bizim	15	*ar da ŶetiŶtir har bi-
s: 37		s: 38	
	rin k' endinin turacak'-		*ulandılar sovak'lar-
	larına, biyimiz da t'eŶ-		ım menim.
	rimız bizim ys k's, *ay-		Canım menim bek` muŶ*-
	si k' i aǵıŶlısen menji		ullandı, da sen, biy,
5	menjilik`, amen.	5	néga diŶray?
	Saǵmosu tawit`nıŶ		_ayt, biy, da *ut*ar
	Biy, Ŷurak'-		böyümnu menim, tırgız
	lanma*ıŶ bilay		meni, biy, ŶaŶıǵama*-
	seniŶ *arŶıla-		Ŷa k`ora seniŶ.
10	magin meni, da ne o?arŶma-	10	Zera k' imsa bılmas k'i
	*ıŶ bila seniŶ oǵut-		olumda angay seni, Ŷa
	lamagin meni.		tamu*ta tapunma*
	ŶaŶıǵa maŶa, biyim,		etk' aylar saŶa.

	zera *astamen, oꞗalt		_azgandım men kus-
15	bøyumnu benim, zera muş-	15	tunma*ımda benim, ýuv-
s: 39		s: 40	
	dum bar?a k' eani oꞗ-		biy *olt*amni benim ýop-
	numnu benim, da ýaşlar-		sundu.
	im bila benim toşak'imni		Uyalgaylar da muş*u-
	?ılattım.		langaylar asrı bar?ay
5	Muş*ulandı ýurak'-	5	duşmanlarım benim, *ay-
	lanma*tan kózum benim,		tk' aylar k' eri da uyal
	oꞗrandım men ustuna		gaylar asrı tezindan
	bar?a duşmanlarımın		da muş*ullangaylar.
	benim.		*
10	K'eri turunuz bar?a-		Haybat' at' aga dæğ-
	nız, *aysılarınız k'i e-	10	ulga da arıcan.
	tiirsiz toşasizlik'ni.		Sgms. ýergrořt
	İşiti biy avazıma ýıg-		San, *aysına k' i loşat-
	lama*ımnıy benim, işiti		lı* boldu ýaz*ların-
15	biy algışıma benim, da		a da ýapulduklar bar-
s: 41		s: 42	

	<p>ʔa aşınganları anıŋ.</p> <p>San adamga, *aysina</p> <p>k'i heseplamagay biy ʔa-</p> <p>zı*ın anın, da ʔo*tur</p>		<p>Ųazı*ımnı menim korguz-</p> <p>iyim saŋa, da tozasiz-</p> <p>lik' imni menim ʔapmiyim</p> <p>sendan.</p>
5	<p>hillalik' aǵzına anın.</p> <p>Tiyildim men da opan-</p> <p>dılar barʔa sovak'lar-</p> <p>im menim, ʔa*ırganıma me-</p> <p>nim biyga kunuzun</p>	5	<p>Ayttim, k' i aytk' aymen,</p> <p>mendan ʔazı*ımnı men-</p> <p>im, da sen boşatk'aysen</p> <p>barʔa *ırsız*ın ʔa-</p> <p>zı*ımnıŋ menim.</p>
10	<p>kunduz da keʔa.</p> <p>Aǵırlandı *oıun seni-</p> <p>ŋ usduma menim, *ayt-</p> <p>tim zabunlu*k' a, zera</p> <p>o*landılar menda tega-</p>	10	<p>Bunun u?un alǵşk'a</p> <p>turgaylar sana barʔa</p> <p>arılarıŋ seniŋ va*t-</p> <p>ta ʔopsunovlu.</p> <p>Evet ʔalǵız suvlar-</p>
15	<p>nak' lar.</p>	15	<p>dan taş*ın koptuŋ,</p>
s: 43		s: 44	
	<p>*aysi k' i alarga he? ne-</p>		<p>alarda a*ıl, ʔugan da</p>

	ma tiymagay.		da no*ta da, *ıstrır-
	Sensen işan?im benim		sen yaşa*larından
	tarlı*ımda bu, k'i ?öv-		alarnın, k'i sana he? ne-
5	rama bölđular benim.	5	ma tiymaslar.
	Sövnun?luk' um benim,		K'öp *ıyını bardır yaş-
	*ut*ar meni alardan,		zı*lılarnıñ, evet *ay-
	k'i *apsadılar meni.		sıları umsanırlar biy-
	A*ıllı etiyim seni da		ga, yaşlıgama*ı eyam-
10	esli yolda, *ayda k'i ba-	10	ızın bölğay ?övrasına
	rsarsen, da tötatiyim		alarnıñ.
	usduna senin oñum-		Farah bölunüz da sö-
	nu benim.		vununuz, toğrular,
	Bölmanız, ne?ik' at		biyga, oğununuz bar-
15	da *atır, zera yötur	15	?añız, *aysılarınız
s: 45		s: 46	
	k' i bğrusiz yurak'la-		o?aşma*ıñnı seniñ.
	rıñız bila.		Yötur eminlik' sövak'-
	*		larıma benim yuzun-

	Sğms. ýerrort		dan ýazı*larımniğ me-
	Biy, yurak' lan	5	nim.
5	ganın bila senin *arşı-		Torasizlik'im benim bi-
	lamagin meni da ne o?aş-		yik'landı, ne k'i başım
	ma*ıñ bila senin oğuş-		menim, ne?ik' ýük' ağır,
	tlama meni.		ýük'landı usduma me-
	Zera o*uş senin o*-	10	nim.
10	landı menda da menda		İrinlandılar da ?iri-
	tö*t'adı *ölun senin.		dilar ýa?alarım benim
	Ýö*tur sağayma* t'e-		ýuzumdan sezik'lik'im-
	nima benim ýuzundan		niğ benim.
		15	Zabunlandım da aş-
s: 47			s: 48
	a* böldum, asrı k'unu-		landı menda, da *oydu
	zun *aygulu ýurur ed-		meni *uvat'im benim, ýa-
	im, zera boşum benim t'ö-		?*ı kózlarımniğ benim
	lu böldu *ıyın bila		da bu da bölmedi bir-
5	da ýö*tur sağayma*I*	5	gamay.
	t' enima benim.		Ýa*şı k'lawu?ılarım

	_ıynaldım da aşı* böl-		da yuvu*larım benim
	dum asrı, mungrar ed-		alnıma benim yuvu*lan-
	im k'ustunma*ından		dılar da turdular,
10	Yurak' imniñ benim.	10	da yuvu*larım benim
	Biy, alnıña seniñdir		Yıra* bölular men-
	bar?a su*lan?im benim,		dan.
	da kustunganım men-		Zulum bilay Yağ-u-
	im sendan Yapılmadı.		liyirlar meni da izdiyir
15	Yurak'im benim muş*u-	15	edilar canımnı benim,
s: 49		s: 50	
	*aysıları sağışliyiir e-		dım, da sen işitk'aysen
	dılar Yamannı usdu-		maña, biy t'eñrim benim.
	ma benim, sozladılar tō-		Ayttim, k' i bölmagaylar
	rasizlik' ni da hillai-		farah menda duşman-
5	k' ni kunuzun sağış-	5	larım benim, sesk'angan-
	ladılar.		larıma aya*larımın me-
	Yō*sa men, ne?ik' *ula*		nim, usduma benim u-
	sız, k'i işitmas, ne?ik'		lu ulu sozladılar.
	tilsiz, *aysi k' i əmas		Men *ıyınğa hadirmen,

10 ağzın k'endiniñ.
Böldum men, neçik' adam,
*aysi k'i işitmas da
bölmagay söz alınına a-
nıñ.

15 Men saña, biy, umsan-
s: 51

nim tiridirlar da *u-
vat'lanıptrlar mendan
artı*, k'öpları edilar,
*aysıları koralmas edi-
lar meni he? ýergadan.

5 Da haysıları töladılar
maña ýaman ornuna
ýa*şinin, ýaman sözlar
edilar mendan, zera men

10 barır edim artından
toğrulu*nuñ.
_oymagin meni, biy t' eñr-

10 da ağr*larım benim alnı-
ma benim har sahat' .
Torasızlık'imni benim
aytiyim da *ayğuriyim
ýazı*larım u?un benim.

15 Hanuz duşmanlarım me-
s: 52

*arılma*ımnıñ benim.
*
Sğms. ?orrort

Alğışıma me-
nim, biy t' eñri, *ula*

5 *oy, ?a*ırı*ım sañay
kelgay, *aytarmagin ýu-
zuñnu senin mendan.

K'ununa tarlı*ımnın
menim aşı*lat maña

10 *ula*ıñnı senin, *ay-
si k' unnu sarnasam sa

im benim, da ne k' eri k'ol-
magin mendan, ba*k' in

15 bölüşma mana, biy, *ut-

s: 53

Tugandilar, ne?ik' tu
tun, k'unlarım benim,
da şovak'larım benim, ne-
?ik' *amış, *urudular.

5 ?alındım, ne?ik' b?an,

da *urudu ŷurak'ım
menim, unuttum ŷema ot-
mak'ımni benim awazın-
dan k'ustunma*ımni

10 benim.

ŷabuştı şovak'larım
menim t' enima benim, o*şa-
dım men hawalasangay
ŷabanlı*ta.

na, t'ezindan işit

mağa.

s: 54

pustalı*ta, turdum

da b'öldüm, ne?ik' ?ip-

?i* ŷalgız ov usna.

Tabaladılar meni du-

5 şmanlarım benim k'unu-

zun, da oğut?ilarım me-

nim bila and i?rlar edi.

K' ulnu, ne?ik' otmak'nı,

ŷedim, da i?k' imni benim

10 ŷaş bila *arıştırdım.

ŷuzundan oçaşip ŷu-

rak'lanma*ıññ sen-

ıñ, zera sen biyik'lat-

tıñ da aşa*lattıñ

15 Böldum men, ne?ik' şova

meni

s: 55

s: 56

Kunlarım benim, ne?ik'

_or*k' aylar dinsizlar

kõlga, ke?ti, da men, ne-

atından senin da bar-

?ik' b?an, *urudum.

?a *anları ýerniñ hay-

Sen, biy, meñilik' barsen

bat'ından seniñ.

5 da yişadagl*ın seniñ

5 Ýasar biy sionnu da

cınstan cınsk'a.

kõrungay haybat'ı bi-

Sen turup şağawat'la-

la k' endiniñ anda.

nırsen usna sionnuñ,

Ba*tı õl alğışına aş-

zamanı şağawat'lanma-

a*langanlarınñ da

10 *ınıñ anın yetişıptir

10 he? etmadı *õlt*alar-

sahat'ı.

ın alarnıñ.

Biyandı *ulların se-

Ýazılğay bu cınsk'a

niñ taşlarına anıñ

õzga joğovurtk'a, *ay-

da topra*ına anın şa-

si k' i tapunuptur at

15 gawat'langaylar.

15 gışlama biyni.

s: 57

s: 58

Ba*tı õl biyik'lik'tan

ýõlunda *uvat'ınıñ

	arilik' inij k'endiniij,		k'endinin azlı*ın k'un-
	biy k'oktan ŷerga ba*tı.		larımniij benim, t'oz ma-
	İŷitma na k'ustunma-		ŷa, da ?ı*armagin men-
5	*ına bağıllarniij da	5	i ŷaŷımından k'unlarım-
	?eŷma olumga oğlanlar-		nın benim, zera cınstan
	ın b'or?lularniij.		cınsk'adır ŷıllariij
	Aytma sionga atın eya-		seniij.
	mızniij, da alğıŷın a-		İlgartin, biy, himlariij
10	niij ŷerusagemda.	10	ŷerniij t'q*tattın, da
	ŷiğıŷtırma joğovurt-		iŷları *oğlariijnın se-
	larnı birga da *anlar-		niij k'oktur.
	ga *ulu* etma eyamız-		Alar aŷsarlar, da sen
	gay.		barsen da *alırsen
15	Cuvap berdi aŷar	15	meŷilik'.
s: 59		s: 60	
	Bar?ası, ne?ik' t'ın, oğ-		Sđms. v'ets`errort
	ransarlar, ne?ik' kiyin-		Teranlik' tan
	iŷni, teŷk'irsarsen alar-		sarnadım sana, biy, biy,
	nı, da teŷk'irilsarlar.		iŷit awazıma benim.

5 Evet sen lsen, da il-

ların senin k'e?mastır,

ğlanları *ullarınığ

senin turgaylar anda,

da zurat'larına alar-

10 niğ meñjilik' narılığay.

*

Sğms. hinkèrrort

Voğormea ints a? İsd me-

? i voğormut`yan

Tapma *ağıtta.

s: 61

im sözuğa seniğ, um-

sanur canım benim biyga.

Va*tından ertanığ

?a* ke?aga dinra, va*-

5 tından ertanığ um-

sandı israyel biyga.

Eyamızdandır a?ı-

5 Blgay *ula*ın senin

işitma awazın alğışım-

niğ benim.

Egar trasizlik'imni

menim tergasan, biy, biy,

10 evet k' im blur turmay

alnına seniğ, zera sen-

dandır arınma*lı*.

Atın u?un seniğ tz-

dum biy, tz canım men-

s: 62

Sğms. ?evt`èrrort

Biy, işit alğı-

şıma benim.

Tapma 22 *ağıtta.

5 Haybat' at' ga dğ[...]

*

Hayr mer

ğama* k'öp, andandır

* * *

*ut*arma*lı*, da օl

Haybat'ına biy t'ej-

10 *ut*ardı israyelni

rinin ýergalik' ina kora

bar?a tarlı*larından

ermeni sp ýu*ovunuñ.

alarnıñ.

10 Bu alğışlarnı biy t'ej-

Haybat' at' aga dæp-

riga sunma erta-

ğulga da aricanga.

gi alğıšta.

s: 63

s: 64

T' oldu* erta

korguz oğlanlarına a-

rak' ýa?ıgama*ıñ bi-

larnıñ, da bõlgay ýa?

la senin, şovundu* da

ı*ı eyamız t'ejriniñ

farah bõldu* bar?a

ustumuzga biziim.

5 K'unlarında tirlik'im-

5 İşin *olumuznuñ bi-

izniñ bizim.

zim toğru etk'in bizga,

Bõldu* farah օrnuna

biy, işin *olumuznun

k'unlarnıñ, k'i aşı* et-

bizim օnar bizga.

ti bizni da ýıllar, *ay-

Haybat' at' aga, dæp-

10 silarında, k'i k'õrdu*

10 ğulga, da ari canga,

*ıyınlar.

hali da har k' ez mæji

Ba*k'in, biy, *ulları-

ña seniñ da işina *q-

luñnun seniñ, da ýol

s: 65

t' ğrini haybat'ly e-

dilar na biz da ulu i-

nam bilay *qlıy* da

ýalbarıyih alar bilay

5 birga, ari atın surp

ýerrortut' yunnı,

k' i tılgaybiz k'ýeri

bılma sönövsuz

ottan.

s: 67

dur, da bar?a t'oran

meñilik', amen

U?igitniñ *olt*ası,

*aysi k' iot i?ina biy

s: 66

Alğışli-

sen, biy t' ğri

at'alarımızdan bizim,

alğışli haybat'lan-

5 gan atın senin meñilik'.

K'önuluk' bila k'e?ir-

diñ bu bar?anı da

bizim bila, t'ögrusen

sen, biy, da bar?a işla-

10 rın senin t'ögrudur.

Ýöluñ seniñ t'ögru-

s: 68

dı* başta* bılup sen-

	senin k'önudur.		dan, ýazı*lı boldu*
	T'ögru t'öra k'ýeltir-		bar?ada, da buyru-
	din ustumuzga bizim,		*uñnu seniñ sa*-
5	bar?aga k'öra, nenin k'i	5	lamadı*.
	ýeberdin ustumuzga		Sa*lamadı*, ne?ik' sı
	bizim, da şaharina ari		marladın sen bizga, k'i
	at'alarımızniñ bizim		ýa*şını tapk'aybiz biz
	ýerusağemniñ.		sendan.
10	T'ögrulu* bila da k'ö-	10	Hali bar?anı, *aysın
	nuluk' bilaýeberdiñ		k' i ettiñ da neni k'i ýe-
	bunu bar?a ustumuz-		berdin usdumuzga
	ga bizim ýazı*larımız		bizim, t'ögru ýa?gu bi-
	u?un bizim.		la ettiñ.
15	T'orasızlandı*, aşın-	15	Çı*ara berdiñ bizni
s: 69		s: 70	
	*öluna duşmanlarımız-		atın u?un seniñ, ta-
	nıñ bizim, t'orasızlar-		ğıtma niat'ınıñ seniñ
	nıñ, bek'larga da baş-		da k'ýeri etma ýa?lıga-

	ta*largə.		ma*ıǵnı senıǵ bizdan.
5	_ǰluna *annıǵ t'ǰra- sizniǵ da ǵamannıǵ bar?a ǵerda ?ı*aray berdiǵ bizni. Da hali ǵǰ*tur bizga	5	Apraham sǰvuk'ııǵ u- ?ııǵ senıǵ, da sahag *uluıǵ da ari israye- liǵ u?un senin. Atadın alarga da ayt-
10	va*t a?ma aǵzımıznı bizim, k'i uyat'lı da t'a- ba bǰldu* *ullarına senıǵ *ulu* etk'an. ǵǰ*sa ?ı*ara berma	10	tiǵ, arttırıyım zurǵa- t'ınıznı sizin, ne?ik' ǵǰl- duzların kǰknuıǵ, da ne?ik' *umnu *ırıǵı- na t' ǰizniǵ.
15	bizni sǰıǵuga diǵra	15	Da hali, biy, ek' sildi*
s: 71		s: 72	
	biz, ne k' i ba?ə cinslar, da zabunlu*tabiz har ǵerda bugun ǵaz*- larımız u?un bizim.		sunǰvlu bǰlıyı* biz, ne?ik' but' ov *urban *ǰylarınǵ da t'uvar- larınǵ da ne?ik' t' u
5	ǵǰ*tur bu zaman buy-	5	man t' u man semiz ǵǰzu-

ru*?i markare, da ýol
kõrguzu?i, ne but' ov
*urban, ne temyan õre-
nk'k'a, ne ýer *urban-
10 larnı sunma alnına se-
niñ ýađıgama* tap-
ma sendan.
Ýõ*sa boyumuz bilay a-
şa*lanıp da canımızn-
15 in muş*ulu*u bila ýõp-
s: 73
ýurak'ımız bilay bizim,
*õr*arbız sendan, *õl-
arbız ýuzunnu senin,
biy, uyat'lı etma bizni.
5 Ýõ*sa etk'in bizga se-
k' inlik' ina lora seniñ,
da k'õplu*una ýađı-
gama*ınnın senin, *ut-

lar.
Bu turluy ýõpsunõv-
lu bõlsun *urbanımız
bizim bugun alnıga
10 senin, k' i tugal tapuğ
gaybiz atından seniñ
da dugul uyat' umsan
ganlarga saña.
Da hali k'ýelirbiz ar-
15 tından seniñ bar?ay
s: 74
iñ, uyat'lı bõlgaylar
zulımları alarnın, da
bar?a *uvat'ları a-
larnıñ singaylar.
5 Da tanıgaylar, k'i sen-
sen biy t' õri ýalgız,
haybat'lanıpsen usna
bar?a dunýanıñ.

	*ar bizni tamaşaların		Algışlisen sen, biy t'eñ-
10	u?un senin, da hay-	10	ri, at'alarımızdan bi-
	bat'lı bõlsun atıñ se-		zim, oğovlu da ayru*-
	nin meñilik'.		su biyik'langan atın
	Uyat'lı bõlgaylar bar-		seniñ meñilik'.
	?ası, *aysıları k'i *ıyn-		Da algışlidir atıñ
15	arlar *ullarıñnı sen-	15	ari haybat'ınıñ senin,
s: 75		s: 76	
	oğovlu da ayru*su.		ların eyamızıñ, biyni,
	Algışlisen dacarın-		algışlañız da biyik'-
	da haybat'lı arilik'in-		latıñız anı meñilik'.
	niñ seniñ, oğovlu[...]		Algışlañız, kõk, biyni
5	Algışlisen usduna	5	algış[...]
	õlturğı?uñnuñ		Algışlanız, friştala-
	padşahlı*ınnın senin,		rı eyamızın, suvlar, k'i
	oğovlu [...]		usduna kõknuñ, biy-
	Algışlisen, k'i õltu-		ni algış[...]
10	rupsen k'yerõpelarda,	10	Algışlañız, *uvat'-
	da ba*ıyirsen tibsiz-		ları eyamızıñ, gunaş

	lik' k' aḡḡov[...]		da ay, biyni al[...]
	Alğışlısen usna tḡ*-		Alğışlanız, ýılduzlar
	talma*ına kḡknun, oḡ[...]		kḡktagi, yağmurlar da
15	Alğışlanız, bar?a iş-	15	ýağış biyni alğş[...]
s: 77		s: 78	
	Alğışlanız, bar?a ýel-		Alğışlanız, t'ağlar
	lar, oḡ` da isi, biyni al[...]		da oḡlar, bar?a bitiş-
	Alğışlanız, sövu*lar		ları ýerniñ, biyni al[...]
	da *urğa*, yağış da		Alğışlanız, ?ovra*-
5	*arlar tuşk'an, biyni	5	lar, t' eñiz da oḡanlar,
	alğış[...]		biyni alğş[...]
	Alğışlanız, buzlar da		Alğışlanız, ulu ba-
	a?ı*ı*lar, da *ar,		lı*lar, da bar?ay *ay-
	alğış[...]		naşk'anlar, *aysi k'iy
10	Alğışlanız, k'unduz	10	suvda, u?ar *uşları
	ke?alar, ýa?ı* da *ar-		kḡknun, biyni al[...]
	amḡu, biyni alğş[...]		Alğışlanız, kazanlar
	Alğışlanız, bulut-		da hayvanlar, oḡlanla-

	lar, da yaşnama*lar, da		rı adamların, biyni
15	şer, biyni alğış[...]	15	alğış[...]
s: 79		s: 80	
	Alğışlagay israyel biy-		ik'latınız anı, menji
	ni, alğış[...]		menjilik'.
	Alğışlanız, k'ahana-		*
	lar, biyni alğış[...]		Alğışı sp a?a?innin
5	Alğışlanız, *ulları		Me?ats' usts' e
	eyamıznı, biyni al[...]	5	Biyik' latk' ay
	Alğışlanız, canlar da		böyum benim biyni, da
	tını*ları toğrular-		söyungay canım benim
	nın, alğış[...]		t' ğrim *ut*aru?im
10	Alğışlanız, arılar da		bila benim.
	aşa* şurak' lilar, biyni	10	K'i ba*tı usna aş*-
	alğış[...]		lı*ı *arawaşinin k'en-
	Alğışlanız, anania		dinin, bundan şögra
	azaria da misayel, biy-		san bergaylar maşay
15	ni, alğışlanız, da biy-		
s: 81		s: 82	
	bar?a cinslar.		du igitlik' bila da u

	Etti maḡay ulu u-		lularnı ŷeberdi boŷ.
	lu *uvat' , da ari		Abradı israyelni, *u-
	dir atı anıḡ.		lun k'endinin, anıp ŷa?
5	ŷaḡıgama*nı etti	5	lıgama*ın k'endinin.
	cınstan cınsk'a *or*u-		Ne?ik' oqladı at'amız-
	?ılarına k'endiniḡ, et-		ga bizim aprahamga
	ti *uvatın bilak'i bi-		da zurŷat'ına anıḡ
	la k' endinin.		meḡjilik'.
10	Tozdurdu fik'irlar-	10	Zakaria mkrenin
	ından ŷurak'larnıḡ		Alḡıŷlı biy t'eḡrisi i-
	da soḡk'tu *uvat'lıla-		srayelnin, k'i ba*tı, da
	rın olturḡu?larından.		etti *ut*arılma*nı
	Aŷa*nı biyik'lattı,		joḡovurtuna k'ŷendi-
15	hasrat'larnı toḡdur-	15	niḡ.
s: 83		s: 84	
	Turḡuzdu bizga mu-		niḡ k'ŷendiniḡ.
	nuz *ut*arılma*nıḡ		Anti, *aysi k'i and ı?tı
	oḡundan tawit'niḡ,		aprahamga, atamızgay
	*ulunun k'ŷendiniḡ,		bizim, berma bizga baŷ-

5 ne?ik' xozladı ağızla-
rı bila arılarınıñ, k'i
merjilik'tan markare-
lar edilar.
_ut*arılma* duşman-

10 larımızdan bizim, da
*qlundan bar?a k'oral-
ma*sızlarımızdan bizim.
Etma ya?ılgama*nı
at'alarımızga bizim da

15 aqma bitik'in arilik'-
s: 85
eyamıznıñ hadirlamay
yqlun anıñ.

Bërma bilma *ut*arıl-
ma*ın joğovurtunuñ
5 k' endinıñ, boşat'l*k'a
bar?a yazı*larımızga

5 *a *qr*ma*tan *ut-
*arılma*nı duşmanlar-
ımızdan bizim.
Tapunma anı arilik'
bila da toğrulu* bi-

10 la alnına anıñ bar?a
k'unlarına tirlik'imız-
nıñ bizim.
Da sen, oqlan, markare
biyik' taginıñ, undal-

15 gin, barsarsen alnına
s: 86
na bularnıñ, *aysi k'i
qlturup edi* *aram-
gulu*ta, da k'qlgası-

5 aya*larımıznı bizim yq-
luna eminlik' nin.

	bizim.		*
	Şağawat'ı u?un ýa?-		Şimon *artnın
	lıgama*ınıñ eyamız		Hali ?eş *uluñnu se-
10	t' ærimızınıñ bizim, k'i		nin, biy, sözuna k'ora se-
	k'orundu bizga kunaş	10	niñ eminlik`k'a, k'i k'ordu
	biyik' lik' tarýa?*lı		közlarım benim *ut-
	etmay *aramğulu*u-		*arma*ıñnı senin, *ay-
	muznu bizim.		si k'i hadirlapsen anı-
15	Sa?ma ýa?nı usdu-		na bar?ay joğovurtnuñ.
s: 87		s: 88	
	Ýa?n* k'orundun din-		Alğışlanız anı, ku-
	sizlarga, da haybat'		naş da ay, alğışlanız
	joğovurtuna seniñ		anı, bar?ay ýölduzlar
	israyelniñ.		da ýa?n*.
5	Voğormea ints a?	5	Alğışlanız anı, k'ok-
	Tapk' aysensanda.		ları k'oknun, suvlar, k'i
	Haybat' at' aga.		biyik' siz, ne k' i ok, alğış-
	Ankýa da zakarianın		lanız atın eyamızniñ.

	Alğışlanız biyni kók-		Zera l aytı, da bl-
10	ta, alğışlanız anı biy-	10	dular, buyurdu, da
	ik' lik' ta.		t*taldılar.
	Alğışlanız anı, friş-		Turguzdu alarnı me-
	taları anın, alğışla-		iy menjilik', nışan *y-
	ız anı, baray *uvat-		du, *aysi k' i k' mas.
15	ları anı.	15	Alğışlanız biyni er-
s: 89		s: 90	
	da, urlar da bara		baray trailarnı er-
	teranlik' lar.		ni.
	t', da t'lu *ar, da		t'uzaşlılar da
	buz, el da dufan, k' i e		guyslar, *art' lar da-
5	tarsız szun anı.	5	lanlar, alğışlanız
	T' lar da bara biy-		atın eyamızıni.
	ik' lar, terak'emiş beru-		Biyik'landı atı anı
	i da bara rmanlar.		alız, tapunma* a-
	Kazan, da bara hay-		ar kkta da erday.
10	vanlar surk' ulgan, da	10	Biyik' etar biy munu
	baray uar *uş *a-		zun joovurtunnu

	nat'lı.		k'ëndiniñ, algışı bar-
	_anları ýernin da *u-		?ay arılarınıñ aňar,
	vatlıları k'ëndilari-		oğlanlarından israyel-
15	nıñ, buyru*?ilar da	15	niñ, jogovurt, k'i ýu-
s: 91		s: 92	
	vu*tur biyga.		Bıyanır biy joğovur-
	*		tuna k' endinin, ari da
	Ankýa da zak'arianın		biyik' etar sek'inlarnı
	Algışlañız biyni al-		*ut*arılma*tay.
	ğış bila ýañı, algış	5	Oğungaylar arıları
5	anar ýıđovuna arılar-		haybat' bila, da şovun-
	nıñ.		gaylar tın?lı*larına
	Şovungay israyel ýa?a-		k'endilarının, da biyik'-
	t' űisinda k'ëndinin,		latk' aylar t' ğrini a-
	oğlanları sionnuñ şo-	10	ğızları bila k'endila-
10	vungaylar *anların-		rınıñ.
	da k'ëndiniñ.		_ılı? ek'i ýanlı berdi*
	Algışlagaylar atın		*oğlarına alarnıñ al-
	anıñ algış bila, sağ-		ma toğov dinsizlardan,

	mos bilay sarnagaylar	15	*arşılı*k'a bar?ay jo-
15	añar.		ğovurtk'a.
s: 93		s: 94	
	Balgama *anlarından		Algışlanız anı *uva-
	alarnın bağ bilay, ?e-		t'ından anıñ, algış-
	ruv baş?ıların alar-		lañız anı k'öplu*un-
	nıñ *öl bı*ovları bi-		da ululu*unun a-
5	la temirdan.	5	nıñ.
	Etma alarga ýa?ıǵu		Algışlanız anı awaz-
	ýazılǵandan, da hay-		lı algış bila, algışla-
	bat' budur bar?ay a-		nız anı saǵmos bila da
	rılarına anıñ.		algış bila.
	*	10	Algışlanız anı sỏvun-
10	Ank'ya da zakaria		?luk' bila, aǵışlanız
	Algışlanız t'ejrini		anı farahlik' bila.
	arilik'ında anıñ, al-		Algışlanız anı awaz
	ğışlanız anı bun'at'-		bila şuk'urly, bar?a
	lı *uvat'ında anın.	15	canlar, algışlanız biyni.
s: 95		s: 96	

*

ulu haybat'ın u?un

P' a?k' i patsuns.

Biy, padşah, ari k?ktagi

Haybat' biyik?

t' ?ri da at'a, barını

lik' k' a t' rıga da ?er-

tutu?i biy, da o?lu a-

ga eminlik' , adamlarga

5 tanı? ?algız to?gan

5 bazlı* algı? sa?a bi-

ys k' s da ari can, biy

ik' lik' k' a, ?i?lisen

t' ?ri da o?lu at'a-

biy t' ?rimız bizim. Al-

nı?, *aysi k'i aldın biz-

?i?larbiz seni, biy, da

ni ari guystan. ?a?ıga-

ma*tarbiz seni, tapu-

10 dın, k?turdu? yazı*-

10 nurbiz, biy, seni, da ?er-

nı dun?adan, da hali

ni ?parbiz sa?a, hay-

?opsun *olt*amzıni bi-

bat'larbiz seni. ?uk'ur-

zim, ari k' i?lturupsen

lubiz, biy, sendan senin

on ?anına atanın. ?a?-

15 lıga bizga, zera sen ?al-

s: 97

s: 98

gız ari sen ?algız biyi-

g?vlu da haybat'lıdır

mız bizim ys k's biy da a-

atın seni? ari, meni-

ri can ?l haybattan-

lik' , amen.

	dır t'enri at'a bilay		Algışli biy, ovrat ma-
5	amen. Da har va*t al-	5	ğa toğrulu*unnu
	ğışlarbiz seni biy, da		seniğ.
	oğarbiz ari atıñnı se-		Biy, işan?ımız boıdun
	nin meñi da meñi meñi-		bizim, cıns cıstan men
	lik' .		*oıarmen, biy, ýa?ıgıa
10	Arzani etk' in, biy, bu	10	maña da onalt boyum-
	kunnu k' eirma eminlik'		nu menim, men ýazı* et-
	bila da ýazı*tan baş-		tim saña. Kõrguz biz-
	*a sa*la bizni.		ga, biy, ýa?ıgama*ıñ-
	Algışlisen biy t'enri		nı senin da *ut*arıl-
15	at'alarımıznın bizim o-	15	ma*ıñnı seniğ, ber biz-
s: 99		s: 100	
	ga, biy, ýa?ıgama*ıñ-		Haybat' da hormat da
	nı seniğ meñilik', işin		ýer oıma* biyik'lik'k'a,
	*oılunnun senin k'orum-		ata oıul ari canga ha-
	suz etmagin, biyim me-		li da har k'ez, meñi me-
5	nim, seni işan? k' endima	5	ñilik', amen.
	ettim. Ovrat mana etma-		Surp asdua?

	ga erk' ĩni seniĭ, zera		Ari t' ĩri, ari da *u-
	sensen t' ĩrim benim,		vat'lı, ari da lımsuz,
	alıĭ sendandır, biy,		k' i *landın bizim u-
10	ovra*ı tirlik'nin, da	10	un, ađıĭay bizga.
	ağ*ı bilay uzun-		U? k'ez ayt.
	nun seniĭ k'orıyirbiz		Haybat'lı da alĭđlı
	ağ*nı. Sa?k' ina?		dayma ari guys a?a?in
	lıĭama*ınnı senin k' im		mariam anası k'snuĭ
15	lar, k'i tanirlar seni biy.	15	sungin *lt*amızını bi-
s: 101		s: 102	
	zim oĭluĭa seniĭ da		K' i ettin kknu da er-
	t' ĩrimızga bizim.		ni, da bar?a krk'un a-
	_ut*argay bizni sina-		larnın, bar?anı tut[...]
	ma*tan da bar?a tar-		K'i bayladın t'enizni
5	lı*larımızdan bizim.	5	szun, buyru*un bila
	*		aptın teranlik'larnı,
	DR amenagal		mhurlandıĭ *r*ulu
	Biy, barını tu-		da haybat'lı at'ın bi-

	tu?i, t' ərisi apraham-		la, bar?anı tu[...]
	nın, sahagnın, yagopnun	10	K' i ba?ay nema sesk' a
10	da alarnıñ artar oğ-		nıp titrar yüzundan
	lanlarının, bar?anı tu-		*qr*ulu *uvat`ının
	tu?i, biy, boşat` maña		senin, bar?a[...]
	menim yaz*larımını.		Ÿetovsuzdur ulu zor-
		15	k'u haybat`lı arilik'in-
s: 103			s: 104
	nin senin, srögiydir yü-		k'a, *aysilari k'i yazı*
	rak`lanma*ın da o?aşma-		etmadılar sana, bar[...]
	ın senin usna yazı-		Ÿq*esa *oydun poşman-
	lılarnın, ol?ovsuz da		lı* men yazı*lı u?un,
5	tergovsuzdur ya?lı-	5	k'i yazı*landım t`eniz-
	gama*ı sovk`unnun		nin *umundan artı*
	seniñ, bar?a[...]		da koplandı torasizli-
	Sen, biy, biyik`langan şa-		k' im benim, ba?a[...]
	gawat`lısen, da ya?lı-		Dugul men arzani ba*-

10	ğövu?i, k' i hayufsu nursen ýamanlı*ı us- na adamlarnıñ, bar[...] Sen, t' eñri, *oymadıñ lu? artarlar u?un ap-	10	ma da korma biyik'li- k' in kognun, koplun*- dan tozasizlik'imniñ menim, bar?a[...] Tas pölupmen men tut-
15	rahamga, saħagga, ýagop- s: 105 t'emir bıgovlarnın, *ay- si k' i manaýo*tur tın?- lı*, bar?a[...] Ýurak'landırdım o?aş-	15	ma*ından, bağından s: 106 zı*landım da tozasiz- lik'imni menim men mendan bilirmen, bar?a[...] Ýalbarıp sendan *olar-
5	ma*nı da ýaman alnına seniñ ettim, turğuz- dum gu?k' da arttır- dım o?aşma*nı canımay menim, bar?a[...]	5	men boşat' mana, biy, boşat' da tas etmagin me- ni tozasizlik'ima k'ora menim, bar?a[...] Menjilik' o?aşma mana,
10	Da hali, biy, aşı*latır- men tizların ýurak' im	10	eyam, da aňma ýaman- lı*larımni menim alnına

	nin benim da *olarmen		senin, da bõr?lu etma-
	tatlı ýa?lígama*ıñ-		gin meni tuşk'anlar bi-
	dan senin, bar?a[...]		la ýer tibina ýamanl*-
15	Ýazı*landım, biy, ýa-	15	ları bila k'endilarının,
s: 107		s: 108	
	bar?anı tutu?i biy.		lar da seniñdir hay-
	Zera sen t' eñri t'eñ-		bat' meñji meñji-
	ri poşman bolganlarnın		lik' . amen.
	umsasısen, da mana kõr-		Ýalbarıp *olarmen sen-
5	guz ýa*sı etu?ilik' in	5	dan, biy, boşat' maña
	ni seniñ, k'i arzanisiz		menim ýazı*larımni.
	men, bar?a[...]		Kõplarga ýa?lígõvu?i
	Tirgizgaysen meni kõp-		biy, ýa?lígã maña ýa-
	lu*una k'õra ýa?lígã-		zı*lígã.
10	ma*ınnın senin da men	10	T' eñri, arıt meni, ýa-
	alğışliým seni bar?a		zı*lını, ýazı*tan da
	kunlarında tirlik'im-		tirgiz.
	niñ benim, bar?a[...]		T' eñri, şağawat' lan

	Seni, biyim, algışlarlar		men ýazı*lı *uluň
15	bar?a kòktagi frişda-	15	usna, da ýađlğa mana,
s: 109		s: 110	
	kòp ýazı*lıga.		ari, da tirlik' etüi,
	Bar?adan algışli sır-		da oždan *a?in bilay
	puhi dayma guys a?a?-		seniň sa*la bizni.
	in mariam, parè*òs böl		Da ýeber, biy, frişdasın
5	biyimizga bizim u?un.	5	eminlik' niň, k'i kýelip
	Bar?a arıları t'enri-		sa*lagay bizni kun-
	niň, parè*òs bölunuz		duz da k'ýe?a.
	kòktagi at'aga biz ýa-		Da adam soşuk'luk'un
	zı*lılar u?un.		bila seniň aň bizni,
10	K' s,òglu t'enrinin, o?	10	biy, aň, *a?an kýelsan
	sa*lamagan, ýòpsun *òl-		*anlı*ın bila seniň,
	t*amızni bizim, zera sa-		da ýađlğa bizga.
	na işanıpbiz böyümüz		Hawadov *osdovanim
	bilay bizim.		Algış sp ýerortut' iga
15	Ýenu?i, *uvat'ı bila,	15	har zaman tişlidir

aytmay.

s: 111

İnam bila *os-

dovanél bølup da

ÿerni ɔparmen sana, a-

t' aɔğul ari can, etilma-

5 gan da ɔlumsuz, tarbi-

at' ÿarat' ɔ'isi friş-

dalarnın da adamlar-

nın da bar?a bølğanlar-

nıñ, ÿa'lığa seniñ

10 ÿarat'k'anlarıña, da

maña kɔp ÿazı*lığa.

İnam bila *osdovanél

bølup da ÿerni ɔparmen

sana, ayırılmagan ÿa-

s: 113

s: 112

ʔ*, at'a ɔğul ari can,

da bir t' ɔrılık' ÿa-

ʔat' ɔ'i ÿaʔ*nı da

tasetuçi *arangulu-

5 *nu, tas et benim canım-

dan *arangulu ÿazı*-

nı da bilik'sizlik'ni,

da ÿaʔ*lat' esimni

menim, bu sahat' at

10 ğış etmaga sana biyan-

ʔina k'ɔra, da ÿɔpsun-

iyim sendan *ɔlt*amni

menim, da ÿa'lığa.

At' a lɔktagi, kɔnu t'eñ-

15 ri, k' iÿeberdiñ sovkuk'-

s: 114

lu oğlunnu *oġt*ası-
na bulargan adamlar-
nıŋ, meġa senin alnı-
ŋa ŷerdan kōkk'a dira,
5 ŷōpsun meni, neʔik' kŷe-
rak'sız oġulnu, da kiy-
dir mana burungi ŷa-
ŋ*lı t'ōnnu, *aysi k'i
ŷalanaʔlandım ŷazı*
10 bila, da ŷaʔıġa.
Oġlu t'eŋrinin, kōnu
t' eŋri, k'i aŷa*landın
at'anın *ōynundan, da
aldıŋ t'en ari guys ma-
15 riamdan, *ut*arılma-
s: 115
k'a dira senin alnıŋa,
arit' meni ek'inʔi t' eŋ-

*ımız uʔun bizim *aʔ-
landıŋ, da kōmulduŋ,
da turdun oġudan, da
aġındın haybat' bilay
5 kōkk'a, meġa senin alnı-
na ŷerdan kōkk'a dira,
an meni, neʔik' *araʔi-
ni, *aʔan kelsaŋ *an-
lı*ın bila, da ŷaʔıġ[...]
10 Canı t'eŋriniŋ, kōnu
t' eŋri, k'i endin yorta-
nanda, da vėrnadunda,
da ŷaʔ*lat'tın meni
ŷuvma*ı bila sp awaz-
15 annın, meġa ŷerdan kōk-
s: 116
tik'in ŷazı*larımın me-
nim, da ŷazgin atımın

	rilik' ot' bila, ne?ik' sp		menim meñilik' duftar-
	a?ak'èllarnı ari vérna-		da, da ýa?...]]
5	dunda, da ýa?ıgá.	5	Tergovu?i ýapu*lar-
	Zadasız tarbiyat', me-		nı, meğa sana erk'li u
	gá sana a*ılım bila me-		erk'siz bilganım da bil-
	nim, canım da t'enim bi-		maganım bila, boşat'lı*
	la, anma ilgarigi ýazı*-		ber ýazı*lı *uluna,
10	larımni menim ari atın	10	*aysi k' i sp awazandan
	u?un senin, da ýa?...]]		tögganımdan ?a* bu
	Ba*u?i bar?asın, meğa		k' unga dinra, ýazı*lı-
	saña sağışım bila, sọ-		men t' erlilik'ıgnin al-
	zum bilay da *ılınga-		nına sezik'lik'larım bila
15	nım bila, buzgin *ol bi-	15	menim da bar?a boğun-
s: 117		s: 118	
	larım bila t'enimniç,		men, ýo*sa tuzat' bar?a
	da ýa?...]]		tepranişların t'enim-
	Bar?anı ayovvu?i biy,		nin menim, k' i bar?ada
	*oygin kızıat' kızlarıma		buyru*una k'ora senin

5 benim ari *qur*unnu se-
nin, k'i artı*sı ba*ma-
gaymen, da *ula*ım bila
yazı* işitmagaymen, da
ağzım bila yalğan söz-

10 lamagaymen, da yurak'ım
bila yaman sağış etma-
gaymen, da *qollarım bila
yaman *ılınmagaymen,
da aya*larım bila ya-

15 man yollarga barmagay-

s: 119

q* bilma*ın bila yura-

k'ıma benim, da yaq[...]

A*ıllı at'anın ys, ber

mana a*ıl ya*şını sa-

5 gışlama, da sozlama, da

etmaga alınğa seniñ

har sahat' , da yaman sa-

5 bqlgaylar, da yaq[...]

Qot'lu tiri k's, ot'lu so-

vuk' unnu senin, *aysi

k'i saldın dunada, pa-

laylat' loyuma benim, k'i

10 kuydurgay aruvsuz-

lu*un canımnın benim,

da arıt'k'ay *iyasın e-

simnin benim, da arıt'-

k' ay yazı*ın t'enimnin

15 benim, da yandırgay ya-

s: 120

Koqtagi *an, ber mana

u?ma*ınnı senin, *aysi

k'i *ırer ettiñ sovk'-

lularına senin, da ku-

5 ?ayt yurak' imni benim, k' i

k'qoralmagay yazı*nı, da

sovgay senin ari t'oran-

	gıştan da *ılınma*-		nı, da ƳaƳ[...]
	tan *ut*ar meni, da [...]		Ayovu?i ƳaƳat' k' an
10	Klavu?i Ƴa*şıl*nı	10	larnı, sa*la canımın da
	biy, Ƴa*şı etu?i, *oyma-		t' enimni benim senin ari
	gin meni erk' ima kora me-		*a?in bila aldovv?i
	nim barmaga, Ƴo*sa Ƴol		Ƴazı*tan, sına*ın-
	korǵuz maņa har va*t		dan, esk' iduşmannın da
15	seniņ erk'ına k'ora, da [...]	15	Ƴaman kiřilarnıņ
s: 121		s: 122	
	aldama*ından, da bar-		lıǵama*ın bila seniņ,
	?a tinsızlı*tan canım-		sana simarlarmen canım-
	nı u t'enimni, da ƳaƳ[...]		nı benim, sen *ayǵur da
	Kozat'u?i bar?adan		hadirla can u t' en kƳe-
5	k' s,orun seniņ kolǵa	5	rak'ımın bu kundan
	bolǵay usduma benim		?a* meñilik'k'a diray,
	kunduz u ke?a, ovda		da ƳaƳı[...]

	oġturganda, ŷoġlda ŷu-		_aytaru?i bulargan-
	ruganda, ŷu*laganda,		larnı, *aytar meni ŷa-
10	turganda, k' i heŷ sesk' an	10	man ovrano?ik'larımđan
	magaymen, ŷaŷ[...]		menim ŷa*ŷı *ılınma*-
	T' eŷrim benim, *aysi k' i		k'a, da berk'irt canım-
	a?arsen *oġlunnu senin,		da benim *oġ*ulu oġlar
	da toġdurursen bar?a		kunumnu, da *oġ*u-
15	ŷarat'k'anlarıŷını ŷa?	15	sun tamu*nun, da so-
s: 123		s: 124	
	vuk' un ŷma*nıŷ, k'i		ŷı amal bila, uluŷlu
	*aytk' aymenŷaz*tan		bolup ari t'enından
	da *ılınğaymen toġru-		da ari *anığdan kel-
	lu*nu, ŷaŷ[...]		maga senin alnıŷa, ŷa[...]
5	?oġra*ı oġlumsuzluk'-	5	ŷa*ŷı etu?i biy, ŷa*ŷı
	nun, a*tırgin ŷurak' im		frıŷtaga simarlagay-
	dan benim poŷmanlı* ŷa-		sen, tatlılı* bila si-
	ŷin, ne?ik' b?nıgnıŷ,		marlamaga canımını me-

	k' iŷuvgay ŷazı*ın boy-		nim da uruŷsuz ke?ir-
10	umnuŷ benim dunŷa-	10	maga esk'i duŷmannın
	dan ké?k'anımdan ilga-		ŷamanıŷdan, *aysi k'i
	ri, ŷaŷ[...]		køk tibinadırlar, ŷa[...]
	Baŷıŷlövü?i ŷaŷıŷa-		ŷaŷ* kənu k's, arzani
	ma*nı, baŷıŷla maŷa		et canımnı benim ŷövün?-
15	kənu inam bila, da ŷa*-	15	luk' bila kərmaga ŷaŷ-
s: 125		s: 126	
	*ın haybat`ıŷnıŷ se-		*anlı*ıŷa ŷeniŷ, ŷa[...]
	niŷ undalğan k'unda,		Barına ŷaŷıŷövü?i
	tınmaga ŷa*ŷı umsa bi-		biy, ŷaŷıŷa bar?a in-
	la ?a* ŷenin haybat`lı		anganlarga ŷana, benim-
5	ek' ir?i kelğanına dira, [...]	5	gilarına da ŷat' larga,
	ŷaŷŷu?i kənu, *a?an		tanıŷanlarga da tanı-
	kelsan haybat`ı bila a-		maganlarga, tirilarga

	t'anıj ýaǵu etmaga		da ǵularga, boşat' du-
	tirilarga da ǵularga,		şmanlarıma menim da me-
10	kirmagin ýaǵuga *u-	10	ni kǵalmaganlarga, da
	luǵ bila senin, ýǵ*sa		*aytar alarnı ýaman-
	*ut*ar meni meñilik'		lı*larından, *aysi k'i
	ǵt'tan da işittirgin		bardır ýurak'larınay
	maǵa sanlı undǵvun		menim uǵun, da ýaǵıǵa
15	artarlarnıj kǵkdagi	15	alarga da maǵa kǵp
s: 127		s: 128	
	ýazı*lıǵa, da ýaǵı[...]		nın, da sp gusank'larnın,
	Haybat'lı biy, ýǵpsun		da barǵa frişdalar-
	*ǵlt*asın *ulunnuǵ		nın, mik'ayelnin, da kap-
	senin, da tugalla ýa*-		rielnin, sérovpelarnıj
5	şılı*k'a ýalbarma*ım-	5	da k'èrovpelarnıj, da
	nı menim, paré*ǵslu*u		barǵa arılarıǵnın se-
	bila sp aǵaǵinnıj, da		nın kǵkdagılarnıj da
	sp yovanes garabédnın,		ýerdagılarnın, da sana
	da sp sdép`anos, burun-		haybat' daýerni ǵpma*
10	ǵı tanı*innıj, da bi-	10	ayırılmagan sp ýerrortu-

zim at'amızın, sp lusaw-
oru?nin, da sp a?ak'él-
larnıı, da markarelar-
nın, da sp hayrabédlar-
15 nın, da sp mardiroslar-
s: 129

İnam bila ta-
punurmen ari ýerror-
tut' yunnu da bir
t' ęrilik'ni ayırılma-
5 gan. İnanırmen at'aga,
k'i at'alı*ı ýetovsuz-
dur, inanırmen oğulga,
k' i bęganı teręovsuz-
dur, inanırmen ari can-
10 ga at'adan ilgari kýel-
ganı aytovsuzdur.
At' a bila daoğul bi-
la haybat' ta da bir
lik'ta. İnanırmen da

t'iga hali da har k'éz
da meıı meıılik', amen.
*
Tawanut' i *osdova-
nutyun alnına
s: 130

tut' idanýalgız oęul-
nu, erk'i bila at'anıı
da biy anma*ı bila ari
cannıı aşı*landı bi-
5 zim *ut*arıılma*ımız u-
?un, endi kęktan avedu-
m bila hrędagabédnın
ýurak'ına ari guys ma-
riamnın, aldı t'en, can,
10 es, adam tugal ýazı*-
tan baş*a toğdu tu-
gallik' bila t' ęri, da
adam ek' i tarbiyattan
birlandı ayırılmagan

15 tapunurmen bir ýerror-

s: 131

t' ərinin adam bõldu,

da adam t' əri bõldu

buzulma*sız birlan-

ma* bila, kirdi õrenk'k'a,

5 k'i alarnı k'imlar, k'i õrenk'

tibina edilar satun al-

gay ýazı*tan. Sunat'-

landı õrenk'k'a k'õra, k'i

sunat' lanmagan, ýura-

10 k'ımıznı bizim arıt'k'ay

ýazı*tan. Mıgırdél

bõldu yortananda, ne-

?ik' adam, da uvat'tı

başın duşmannın, ne?ik'

15 t' əri, *a?landı cu-

s: 133

15 birlanma* bilay. Sõzu

s: 132

vutlardan, ne?ik' adam,

da *ut*ardı adam mi-

lat'ın, ne?ik' t' əri.

Kõmuldu kèrèzmanda,

5 ne?ik' adam, da turdu

õludan, ne?ik' t' əri.

Ağındı haybat' bilay

kõkk' a daõlturdu õj

ýanına at'anıj biyik'-

10 lik' ta.Kýelma*tır õl

k'endi haybat'ı bila a-

t'anın da ari canıj,

ýa?õu etmaga õlular-

ga da tirilarga, k' i a

15 nın õlumsuz *anlı*ına

s: 134

	he? tugaŋma*lı* ýo*-		na, vay men kəp ýazı*lı-
	tur. _aytipmen men me-		ga, k' i ne ɔvap bersar-
	nim ýaman ýazı*larım		men t' ɛrinin *qɔr*ulu
	u?un, *aysin aytiyim,		ýa?ɟusuna. Da hali
5	ýa *aysin biliniyim, ze-	5	umsanıp t'ɛnriga, da
	ra ne u?u bar da ne *ı-		anın ?etovsuz şağawat'-
	rıǵı, k'risdanlik' ýerga-		ına aytırmen men menim
	sına tugal bölmiyirmen		ýaman ýaz*larımni, bu
	canımni da t' enimniýa-		sp ýu*ovnun i?ina, t' ɛ-
10	zı* bila *aramǵula-	10	rinin alnına, da sp a?-
	tipmen, ɔlar k'unumnu sa-		a?inniɟ, da bar?a ari-
	ǵıslamiyirmen, da t'ɛn-		larnın kəqtagılarnıɟ
	rinin *qɔr*ulu ýa?ɟu-		da ýerdagılarnın, da me-
	sun esima keltirmiyir-		nim din at'amnın alnına,
15	men. Vay maŋa, vay ma-	15	bar?a ýazı*larımni ay-
s: 135		s: 136	
	tırmen, *aysi k'i *ılınıp		unlarım bila, meǵa t'ɛn-
	men canım, t'enim bila, da		riga.

bar?a sađđlarım bilay,
da sızlarım bila, da et-
5 k'anlarım bila, erk'li u
erk'siz bilganım bila da
bilmaganım bilay, kun-
duz u ke?a, eğar ızda
bılganda, eđar ýılda
10 ýuruganda, eđar ýu*-
laganda, eđar ıya* bıł-
ganda. Ýazı*lımen, 7
sezik' lik' im bila, 6 tur
lu tepranişim bila,12
15 govdam bila, 365 bığ-
s: 137

men, ýı*esa *ula* *ıyup
men tiyişsiz sızlarga,
ýaman ıgatk'a pambas
etma*nı, ?ı*ara berma-
5 *nı, ýergasiz galacılarnı,

Ýaz*lımen kızlarım bi-
la, hamaşa ba*ıp ızga-
5 larnın surat`ına, su*-
lanıp men *at`unga *ız
ığlanga ızganıı tiri-
k`ına, kızum bila kızup
esim bila su*lanıpmen,
10 da ne k' i kız ýazı*ı bar
barçanı *ılınıp men, me-
đa t`enriga.
Ýazı*lımen *ula*lar-
ım bilay, t`enrinin buy-
15 ru*un ışıتما yerinip-
s: 138

đapmen, erik`lapmen, kuf-
ur u ýaman aytıpmen, ar-
tı*sı kulupmen, ızga-
larnı kuldurupmen, a-
5 kah ýepmen akah i?ıpmen,

ÿaman sözlerini *ula*
*öyupmen, da ne k'i *u-
la* ÿazı*ı bar, bar?a-
nı *ılınıpmen, meğa t'eñ-
10 rigay.

ÿazı*ımen ağzım u
tilim bila, boş sözlerini
sözlapmen, ÿalgannı ayt-
ipmen, panbas etipmen,
15 sök'un? beripmen, *ar-

s: 139

etma*k'a ÿurak'im bila
kek sa*lap men urmaga,
*anat' maga, öldurma-
ga, da t' eriniñ *ör-
5 *ulu ÿağusun esima
keltirmiyirmen, benim u-
lu ÿazı*ıların *öyup
özganın ki?i ÿazı*ların

boş galacilar bila özga-
larını sağ fik'irindan
ÿaman sağışk'a kÿelti-
ripmen, da ne k' i ağız u

10 til ÿazı*ı bar bar?anı

*ılınıpmen, meğa, ay.
ÿazı*ımen ÿurak'im
bila, ÿaman sağış etip-
men itlik' k' a, b'niçlik'-

15 k'a, damahlik'k'a zırgél

s: 140

dapmen, zırgél etirmen,
urupmen, *anatıpmen,
ÿazı* da uyat' ÿerga *öl
uzat'ıpmen, ne *adar bö-
5 lupmen dinsizlik' can
sızlı* etma etipmen, öl
*adar canıma *ıyıpmen,
k' i bir bögünümnu sağ

	sığışlap men, meğa t'eq-		da ýazı*sız t'eqriga
10	riga.	10	sa*lamiyirmen, meğa t'eq-
	_olları bilä ýazı*lı-		riga. Aya*larım bi-
	men, artı* alıp ek'sik' be-		la ýazı*lımen, ýıgovuma
	ripmen, alıp ýaşiripmen,		tugal bölmiyirmen, sağ-
	kişinink'ına *ıyıpmen,		mõsuma ertagi algış-
15	sadağa bermiyirmen, al-	15	k'a, tuş algışına t'um
s: 141		s: 142	
	haybat'ına, da ke?agi		Méga sp a?a?inga, me-
	algışk'a, *astalarını		ğa sp da haybat'lı k's-
	sorma da zındandagi-		nun *a?ina. Méga sp
	larını barmiyirmen, *ar-		awédaranga. Méga sp
5	ıblarını ovuma tındır-	5	a?akéllarga da marka-
	miyirmen, ýalana?larını		relarga. Méga sp ýu-
	kiydirmiyirmen, a?lar-		*ovga. Méga sp ýu*ov-
	nı susamışlarını ýedi-		nun 7 arilik' ina.
	rip i?irmiyirmen da bar-		Méga k'snun ari t'eni-
10	?a t' eqrinin ýolların-	10	na da ari *anına.

	dan ýıra*lanıp men, me-		Méga sp meʒonga.
	ga t'ejriga.		Méga sp awazanga.
	Méga at'aga da oğul-		Méga kòkdagi 9 tas
	ga da ari canga, bir		frişdalarga, da hrêş-
15	t'ejrilik'k'a.	15	dagabédlarga. Méga
s: 143		s: 144	
	sp lusawori?k' aýaʒ*-		Vogormea ints a?
	lı dinina da kónu tór-		Har zaman tiyişlidir.
	asına. Méga sp hayra-		Biyimizga sunma.
	bédlarga. Méga sp		Ýaʒığa ma-
5	cıkaworlarga. Méga	5	na, t'ejri, ululu*u-
	sp zinaworlarga. Méga		na k'óra ýaʒığama*ın
	sp nahadaglarga.		seniñ, kòplu*una k'óra
	Méga ýazı*sızlarga,		şagawat'ıñnın seniñ
	da ýazı*ılılarga.		buzgin tórasizlik'imni
10	Méga *artlarga da i-	10	menim. Ayru*su ýuv-
	gitlarga.		gin meni tórasizlik'im-
	Méga bar?a ovdagila-		dan benim da ýazı*ım-

	rima.		dan benim aruv etk' in
	Méga benim bahaban		meni.
15	frışdama.		
s: 145		s: 146	
	Torasizlik'imni benim,		da yapu*larnı a*ılın
	mendan bilirmen, da ya-		bila senin korguzdun
	z*larım benim alınma me-		mana. Burk' usduma
	nimdir har sahat' .		zoba bila, da aruv bo-
5	Sanay yalgız yaz* et-	5	lıim, yuvgin da *ardan
	tim, biy, da yamannı al-		artı* a* bölüm.
	nına seniñ ettim.		İşitövlü etk'in maña
	Ne?ik' bõgru bõlgaysen		sõvun?luk' nuy da far
	sõzunda senin da en-		ahlik' ni, k' i õvungaylar
10	gu?i ya?õuda seniñ.	10	sõvak'larım benim has-
	Torasizlik` bila baş-		rat' bõlgan. _aytar
	landım da yaz* bila t'õğ-		yuzuñnu seniñ yaz* -
	urdu meni anam benim.		larımdan benim, bar?a
	Sen, biy, k'õnuluk'nu sõv-		torasizlik'imni benim ar-
15	dun k'õrunmaganlarnı	15	ıt mendan. Yurak' ar

s: 147

uv tɔ*tat menda, t' ɛj-

riy, da canrı tɔgru ʃaŋ-

irt *arnımda menim.

Salmagin meni, biy, ʃuz-

5 undan senin da canın-

nı ari senin ?*armagin

mendan. Bergin maŋa

sɔvun?luk' un *ut*ar-

ilma*nıŋ can aǵali*-

10 ıŋ bila seniŋ tɔ*tat

meni. Qvratiiim tɔra-

sizlarga ʃoluŋnu se-

niŋ, da *ırsızlar sana

*aytk' aylar._ut*ar

15 meni *anlarından, t'eŋ-

s: 149

mastır t'eŋri.

ʃa*şı etk'in, biy, erk' in

s: 148

ri. T' ɛjri *ut*arıлма-

*ımnıŋ menim, da sɔvun-

gay tilim menim tɔgru-

lu*uŋa seniŋ.

5 Biy, egar erinlarımni me-

nim a?san, aǵzım menim

ʃırlagay alǵıŋni

seniŋ.

Egar k' lasan edi, *ur-

10 ban sunar edi*, evet

but' ov *urbanga ne

he? biyanmadın.

_urban t' ɛjriga can

aşa*, ʃurak'nı aruv,

15 can bila he? aşā* et-

s: 150

Alǵıŋ, t'um zamanına

Tɔgru ʃa?*

bila senin sionga, da ýa-
salgaylar duvarları
5 ýerusağemniň.

Ol va*tta biyansar-
sen *urbanga toğru-
lu*nun, niat' *urban
imizni ?i*argay sėgani-

10 na senin oğuznu.
Haybat' at' aga dāp-
gulga da ari canga,
hali da har k'ėz meňi
meňilik', amen

s: 151

ke?ovlu *ulun, da kōp
ýazı*lı *olarmen sen-
dan bōl şağawat'lı, ýa?
lıga maňa da anmagin
5 ilgarigi ýaz* etk'anım-

da k'ōnu meňilik' ýōl-
nun tirlik' i k' s. Sensen

5 eşik'i ýa?nıň da be-
ru?i meňilik' ýa?ıga-

ma*nı. Sensen *uvat-
lı kutu?i da *ayt' a
ru?i bularganı. Sen-

10 sen boşatu?i ýazı*nı
da aritu?i, arit meni
ýazı*larımdan, da *ay-
tarmen bularganı, da
ýa*şı ýolga k'uvurmen

s: 152

nim, ne?ik' kōşattın an-
damaluy?ga, da t'ōđru
et meni, ne?ik' mak' sawor
nu, da k' eltirma meni b-
5 zumsuz *ıyinga, da k'u-

nı da boşat mana. Arıt
meni arıtu?i *uvatın
bila da *ut*ar meni
hesepsiz Ğazı*larım-
10 dan, k'i işk'illi bõlماغay-
men da umsasız. ?eş meni,
biy, Ğazı* bilay bayla-
gannı da k'ġeri et meni
meñilik' *ıyından, da
15 boşat mana su?umnu me-
s: 153
t' Ğrim benim.
Ğurak'lanma sansız Ğa-
z*larım u?un da kõz-
dan salma Ğa?atılga-
5 nını. Ğetk'izma usdu-
ma benim Ğaman ts'asum-
nu, barını tutu?i biy,

vurmen arzanisizni fa-
rahlik'ina senin, k'i tıy-
ğısız ma*tagaymen seni
har sahat' , da saġa
10 haybat' meñi meñilik'.
*
_õlt*a t`umga *arşı
Ba*, biy, tatlıl* bila
men leğilangan usne ay
Ğazı* bila, biyim da
s: 154
buta*ı bõyumnu ?ur-
gadı, da ?irik' Ğazı*
Ğaptı bõyumnu. Ğeriş bõ-
luşlu*k'a men Ği*ılğan-
5 ga, da tut Ğazı* bila
bat' k' an bõyumnu, *aysi
k' i titriyirmen tamu*

	da kőzdan salma men		nuŋ a?ısından. Boş et
	taspołgannı, biyim, uzu-		meni, biy, *aysi k' i sesk' a
10	n esli da ýamannı anma-	10	nıirmen sönövsuz öt'tan,
	gan. An, biy, men ýuk'-		sa*la men ýıđlagannı, biy.
	langan ýazı* bila da		Ýaz* bila pintilangan
	?urga ýa?ıđama*ıŋ		böyumnu surt', biyim, da
	bila böyumnun ýarala-		ilgarigi arilar bila
15	rın, *aysi k'i ýaz*nıŋ	15	uluşlu et meni, t'eŋrim,
s: 155		s: 156	
	da tővulgan ýaz* bila		riniŋ paré*os böl ýal-
	böyumnu arzani et, kőr-		đız ođluŋa seniŋ, sa*-
	maga ari ýet izini senin		la bizni sınama*tan da
	da kőktagi *anlı*ına		bar?a ek' sik' lik' imzdan
5	hali da har k'éz meŋi me-	5	bizim, amen.
	ŋilik', amen.		_olt*a tumga *arşı
	Hawadov ayt 111 san...		*
	Hayr mer		Seni, biy, haybat'lıir-
	Vog?uyn k'éz		biz da seni tapuniyir-
10	Vog?uyn sanay mariam		biz. Seni, meŋilik' ata-

tölu şnorhk' bila, algış-
li sensen bar?a *atun-
lardan, da algışlidir
yemişi yurak' ĩniņ se-
15 niņ ys k's anası t'eņ-
s: 157

lar da k'evropelar tıy-
ğısız awaz bila ?a*ır-
iyirlar. Surp surp, sp
biy, t' eņrisi *uvatlı-
5 larnın, töludurlar kők
yer kɵplu*unda hayba-
t'innın seniņ, seni hay-
bat'lıyirlar a?akyēl-
larnın yığını, seni ma*-
10 tiirlar sanı markare-
larnın. Seni haybat'lı-
irlar bɵlak'ı mardiros-

10 nı, butun dunya hay-
bat'lıir. Saņa bar-
?a fıştalar, saņa
kɵklar da bar?a *uva-
t' lar, saņa serovpe-
s: 158

nı ɵl?ovsuz ulu *uva-
tın da seniņ haybat'lı
kɵnu bir ɵğlunnu, alay-
q* ɵvunduru?i ari can-
5 nı, sen padşahı haybat-
niņ k's, sen meņilik' a-
t'anıņ ɵğlu, sen *ut-
*arılma*ı u?un adam
cinsiniņ yɵpsunduņ
10 ari guysnuņ yurak'ın,
sen a?ığlı bağından ɵ-
lumnun a?tiņ inamlı-

larnı, seni butun
dunya da ari yu*ov-
15 lar tapunırlar. Ata-
s: 159
Ya?gu?i, kelsarsen i-
namlılarga, seni anı
u?un *olıyırbiz. _ul-
larına senin bölüşk'in,
5 *aysıların k'i ari *anın
bila satun aldın, ber-
gin, k'i arıların bilay
meñilik' haybat'nı men-
gargaybiz. _ut*ar jo-
10 govurtunnu senin, biy,
da alğışla meñilik'ina
senin. Buyru* et alar-
ga da biyik'lat' alarnı
meñilik'k'a diğra. Bar-
15 ?a k'unlarımızda bizim

larga koptagi *anı*nı,
sen orı yanına atanın
15 oturupsen haybat' bila.
s: 160
alğışlıyırbiz seni da
haybat'lıyırbiz ari a-
t'ıñnı seniñ tıyğısız
har k'ez da meñi meñi-
5 lik' , amen.
Tap 37 sanda da biy
t' orıga sungın.
*
Kopturganda biyimiz-
nın t'enin
10 Voğ?uyn saña,
biy k' s, *ut*aru?isi
dunyanı, sözu at'a-
nın *urban tiri konu
t'en zadasız t'enrılık'

s: 161

da tugal adam, ne?ik'
ağzım bilay biliniyir-
men, ıl turlu canım bila
tapuniyirmen da inan-
5 iyirmen. Ýalbarırmen sen-
dan oğul da ari t'eñri,
biy dunýanı tutu?i,
boşat ýaz*larıma benim
da ber *uluna seniñ
10 can sa*tlı*ın, *aysi k'i
*utulgaymen senin bi-
la menjilik' ottan, zera
sensen k'õnu *õzusu
t' eñrinin, *aysi k'i ula-
15 şiniyirsen *ut*arılma-

s: 163

_õzusu t'eñriniñ,
*aysi k' i kõturdun ýa-

s: 162

*ına adam millatının
da kõturiyirsen ýazı*-
nı dunýadan, da sana
haybat' meñji menjilik',
5 amen.
T' eñri, arıt' men ýaz*lı-
nı ýaz*tan da tırgız.
T' eñri, şağawatlan men
ýaz*lı *uluñ usnýa
10 da ýa?ıǵa mana kõp
ýaz*lıǵa, amen.
_õzusu t'eñrinin, *ay-
si k' i kõturiirsen ýaz*-
ın duynanıñ, ýa?ıǵa
15 bizga, ek'i k'ez aytk'in.

s: 164

da bõlgan k'e?anı, *aysi
k' i ustumuzga bizim

	zı*ın duynanıñ, ber		kelmalıdır, ýazı*tan
	bizga eminlik' ğni se-		*ut*ar, ýamandan k'ýe-
5	niñ.	5	ri et da ýa*şy işk'a ýol
	Ke?agi alǵısta, 112		kõrguz, ertagi alǵış-
	sanda tapk' in.		k' a, da haybat' lama*k' a
	P' a?k' k'éz a?		arzani et bar?a inan-
	Haybat' saǵa		ganlarını ari at'ına se-
10	t' ğri, k'i berdin bu	10	niñ, da sa*la eminlik'-
	gungi k' unnu eminlik'		ta, biy, t' ğrimiz bizim.
	ta da ýa*şy sahlı*ta		Ber eminlik' ğni senin
	k'ýe?irmaga. Adam sõvu-		butun dunaga, k'õtur
	?i t' ğri, bu alnımız		*ışımınıñnı ýa?at' k' anla
		15	rından, ýa?ıǵa at'ala-
s: 165		s: 166	
	rımızga da *ardaşları-		da zurýat'larına da a-
	mzga bizim, tirilarga da		larnın, sa*lama* bilay
	ólularga. Ýa?ıǵay sp		eminlik' tay, biy t' ğri-
	ýu*õvnu ýasaganlar-		mız bizim. Sa*la a?a?-

5 ga, emgak' tartk' anlar
ga, da berganlarga, al-
ayo* *ullarına sp ŷu-
*ovnun, da alarga da,
*aysıları k'i k'olgası ti-

10 bina sp ŷu*ovnun tı-
nıptırlar, biy, t'eñri-
mız bizim. Bölüş kestan
padşahlarına da t'eñ-
rini tanıgan buyru*-

15 ?ilarga, ?eruvlarına,

s: 167

da sana haybat' meñi
meñilik', amen.

Bu bar?anı ağızımdan

da ŷurak'ımdan menim

5 *abul qor, biyim menim ys

k' s da t' ğri. Meñilik'-

tan awal ŷa?ıǵa mana

5 nortumuznu da *ard-
aşlı*ımıznı bizim, zağ-
alsız da *alabasız er-
k' indaŷa?ıǵama*ıñ-
nın seniñ. Nişanı bila

10 ari *a?ıñniñ seniñ
surgin k'orunur k'orun-
mas duşmannı ?ek'larım-
ızdan bizim, da tura-
cak'ımızdan. _ut*ar

15 bizni meñilik' ot'tan

s: 168

hali da har va*t me-
ñi meñilik', amen.

Atına biy t'eñrinin

başlandı, da haybat'ı-

5 na anın tuganlandı,

*aysi k' i bolsun haybat'

ari ŷerortut' ıǵa meñi

ŷazı*lıga, da et arza-

meñilik', amen.

ni senin *anlı*ına meni

*

10 toğuru?ıların bila, da

Gazmets' av lQV i gaz-

k' eñmişlarım bila, da ŷu-

10 maranıs DR Yovhanesin

vu*tagılarım bila, da

K' armadarŷents' . T' v 1067

bar?a k' estanlık' bilay,

mard i 20

da sana haybat' atan

15 bilay da ari can bilay